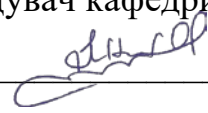

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 Максим БУЛИК

«21» листопада 2025 р.

«ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА РЕСПУБЛІКИ ТУРЕЧЧИНИ
НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ»

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини»

Звичайного Ярослава Романовича

Науковий керівник: Пахоменко Сергій Петрович, к.і.н, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

Рецензент: Сараєва Ольга Віталіївна, к.і.н., доцент кафедри філософських наук та історії України ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою відмінно / 90 / А

Секретар ЕК Анастасія ТРОФИМЕНКО

«23» грудня 2025 р.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ.....	8
1.1. Підходи до аналізу зовнішньої політики: від реалізму до концепції стратегічної автономії.....	8
1.2. Еволюція зовнішньополітичної доктрини Республіки Туреччина.....	12
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ У ХХІ СТОЛІТТІ.....	18
2.1. Зовнішньополітична стратегія Туреччини в контексті регіональних трансформацій.....	18
2.2. Туреччина та ключові країни Близького Сходу.....	32
2.3. Роль Туреччини у регіональних безпекових процесах.....	47
Висновки до розділу 2.....	57
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ.....	58
3.1. Регулювання конфліктів та участь у регіональних кризах.....	58
3.2. Виклики та перспективи розвитку зовнішньої політики Туреччини.....	63
Висновки до розділу 3.....	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

З початку ХХІ ст. Туреччина із «периферійного» союзника Заходу перетворюється на самостійну регіональну силу, для якої саме Близький Схід є ключовим простором реалізації амбіцій. Під владою Партії справедливості й розвитку (АКР) Анкара спочатку вибудовувала політику «нуль проблем із сусідами» та активізувала економічні, культурні й політичні зв'язки з арабськими державами, спираючись на концепт «стратегічної глибини» й ідеї неоосманізму.

Арабська весна 2011 р. стала переломним моментом: Туреччина намагалася позиціонувати себе як захисника демократичних змін і союзника ісламістських рухів, зокрема «Братів-мусульман», що спричинило різке загострення відносин із Сирією, Єгиптом, деякими країнами Затоки та Ізраїлем і поступову трансформацію курсу від «м'якої сили» до силових інструментів – військових операцій у Сирії та Іраку, застосування дронів, формування мережі військових баз у регіоні.

Після 2016 р. (спроба перевороту в Туреччині, загострення конфліктів у Сирії й Лівії, економічна криза) турецька політика на Близькому Сході дедалі більше набуває рис «реалістичного», транзакційного підходу, де ідеологія відступає на другий план, а пріоритетом стає збереження стратегічної автономії, контролю над прикордонними районами та доступу до енергоресурсів і транспортних маршрутів.

З 2020–2021 рр. спостерігається новий етап – курс на розрядку та нормалізацію відносин із ОАЕ, Саудівською Аравією, Єгиптом та Ізраїлем, що зумовлено як зміною регіонального порядку (Абрахамські угоди, саудівсько-іранське зближення), так і глибокою економічною кризою в самій Туреччині. Водночас участь Анкари в дипломатичних зусиллях навколо сирійського

врегулювання та конфлікту в Секторі Газа підкреслює її прагнення бути одним з архітекторів нової системи безпеки на Близькому Сході.

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що упродовж останнього десятиліття Туреччина стала одним з ключових учасників конфліктів та процесів врегулювання в Сирії та Іраку, активно впливала на динаміку відносин у Перській затоці, неодноразово переглядала формат співпраці з Ізраїлем, демонструвала послідовну підтримку палестинського питання, а також ініціювала нормалізацію відносин із Єгиптом, Саудівською Аравією, Об'єднаними Арабськими Еміратами й іншими державами регіону. З огляду на те, що саме Близький Схід дедалі більше перетворюється на простір, де Туреччина відпрацьовує моделі «стратегічної автономії» у відносинах як із Заходом, так і з Росією та регіональними акторами, комплексний аналіз її політики в цьому вимірі набуває особливої актуальності.

Для України дослідження зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході важливе з кількох причин. По-перше, Анкара є одним із найважливіших партнерів Києва в Чорноморському регіоні, зокрема у сфері безпеки, оборонно-промислового співробітництва та енергетики. По-друге, турецький досвід поєднання євроатлантичних орієнтирів із активною регіональною політикою дозволяє краще зрозуміти логіку поведінки «середніх держав» у трансформованому міжнародному порядку. По-третє, аналіз турецької політики на Близькому Сході дає змогу глибше оцінити перспективи формування нової архітектури безпеки, у якій Україна потенційно може відігравати більш помітну роль.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Республіки Туреччина в системі сучасних міжнародних відносин.

Предметом дослідження є напрями, механізми та особливості реалізації зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході на початку XXI ст.

Ступінь вивчення проблеми. Питання зовнішньої політики Туреччини привертають значну увагу як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. У зарубіжній науковій літературі аналізується еволюція турецького курсу в

МЕНА-регіоні під впливом ідей неоосманізму, ісламістської та цивілізаційної риторики, а також внутрішньополітичних трансформацій, пов'язаних із тривалим перебуванням при владі Партії справедливості та розвитку. Окремі автори зосереджуються на ролі Туреччини в конкретних під регіонах – Сирії та Іраку, Перській затоці, східному Середземномор'ї, а також у контексті ізраїльсько-палестинського конфлікту.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі еволюції та сучасного стану зовнішньої політики Республіки Туреччина на Близькому Сході, виявленні її головних чинників, пріоритетів, інструментів і наслідків для регіональної та міжнародної безпеки.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачається виконати такі основні **завдання**:

- розкрити теоретико-методологічні підходи до вивчення зовнішньої політики «середніх держав» та застосувати їх до аналізу Туреччини;
- охарактеризувати ключові етапи еволюції турецької політики в регіоні;
- проаналізувати основні напрями турецької політики щодо Сирії, Іраку, країн Перської затоки, Ізраїлю та Палестини;
- виявити співвідношення ідеологічних, безпекових та економічних чинників у формуванні близькосхідного курсу Анкари;
- оцінити вплив зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході на формування регіонального порядку та можливі наслідки для України.

Джерельну базу дослідження становить комплекс офіційних документів, статистичних даних, аналітичних матеріалів і наукових праць, що відображають еволюцію та сучасний стан зовнішньої політики Республіки Туреччина на Близькому Сході.

До офіційних джерел належать міжнародно-правові акти та документи ООН, НАТО, ЄС, Організації ісламського співробітництва, Ліги арабських держав, а також Конституція Туреччини, програмні документи Партії

справедливості та розвитку, матеріали Міністерства закордонних справ, виступи Президента та інших представників вищого керівництва держави. Вони дають змогу простежити офіційні підходи Анкари до ключових близькосхідних питань і зафіксувати її зовнішньополітичні пріоритети.

Методологічні засади роботи становлять положення теорій міжнародних відносин (реалізму, неоліберального інституціоналізму, конструктивізму), концепції «середніх держав», стратегічної автономії та регіонального порядку, а також праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячені зовнішній політиці Туреччини та трансформації Близького Сходу. У дослідженні застосовано загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція та дедукція, історизм, системний підхід) і спеціальні методи (порівняльно-політичний аналіз, кейс-стаді, контент-аналіз офіційних документів, елементів дискурс-аналізу політичних заяв турецького керівництва).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі здійснюється спроба комплексно проаналізувати еволюцію зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході в контексті загальної трансформації регіонального порядку початку ХХІ ст., поєднавши аналіз ідеологічних наративів із вивченням реалістичних інтересів безпеки та економічних мотивів. У роботі систематизовано основні етапи еволюції турецького курсу в регіоні, виявлено зв'язок між внутрішньополітичними процесами в Туреччині та її зовнішньою активністю, а також окреслено можливі наслідки турецької політики для України та ширшого європейського контексту.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків і матеріалів дослідження у навчальному процесі при викладанні курсів з міжнародних відносин, зовнішньої політики Туреччини, сучасної історії та політики Близького Сходу, а також у підготовці аналітичних матеріалів для органів державної влади, експертних центрів і неурядових організацій, що займаються проблематикою регіональної безпеки.

Апробація та публікації. Результати дослідження були представлені та обговорювались в процесі роботи на другій Всеукраїнській студентській

науковій конференції «Суспільно-політичні трансформації у ХХІ столітті: локальні, національні, та глобальні контексти» (Маріупольський державний університет). Стаття на тему

Структура даної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У вступі визначено об'єкт і предмет, мету та завдання дослідження, охарактеризовано джерельну та методологічну бази, обґрунтовано актуальність теми, наукову новизну й практичне значення роботи.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження зовнішньої політики Туреччини» зосереджує увагу на аналізі основних теоретичних підходів до вивчення зовнішньої політики «середніх держав».

У другому розділі «Реалізація зовнішньої політики Республіки Туреччина на Близькому Сході» проаналізовано основні напрями та інструменти турецької політики в регіоні.

Третій розділ «Виклики та перспективи зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході» присвячений аналізу актуальних загроз і обмежень для подальшої реалізації турецького курсу в регіоні, а також можливих сценаріїв його еволюції.

Висновки містять узагальнення результатів дослідження, підсумок виконання поставлених у вступі завдань та формулювання основних положень, що відображають еволюцію й сучасний стан зовнішньої політики Республіки Туреччина на Близькому Сході.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ

1.1. Підходи до аналізу зовнішньої політики: від реалізму до концепції стратегічної автономії

Зовнішня політика традиційно розглядається як один із ключових вимірів функціонування сучасної держави, у межах якого відбувається артикуляція й реалізація її національних інтересів у системі міжнародних відносин. Для Турецької Республіки, що поєднує характеристики євроатлантичного союзника, регіональної сили на Близькому Сході та Чорноморсько-середземноморського актора, аналіз зовнішньої політики набуває особливої ваги. Дослідники наголошують, що турецький зовнішньополітичний курс формується на перетині внутрішньополітичної динаміки, історичної спадщини та змінного міжнародного середовища, що зумовлює його багатовимірність і суперечливість [51; 61; 73]. Узагальнений список сучасних українських та зарубіжних праць, присвячених зовнішній політиці Туреччини, демонструє, що наукова традиція її аналізу спирається на широкий спектр теоретичних та методологічних підходів

У межах класичного реалізму зовнішня політика розуміється насамперед як інструмент забезпечення безпеки й виживання держави в анархічній міжнародній системі, де головним актором виступає національна держава, а ключовою категорією є «сила». Реалістичні підходи акцентують увагу на балансі сил, загрозах та спробах держави мінімізувати вразливість і максимізувати власну свободу дій. У випадку Туреччини реалістична перспектива дозволяє інтерпретувати її активну військово-політичну присутність у Сирії та Іраку, боротьбу з Курдською робітничою партією, а також посилення ролі збройних сил як інструменту досягнення

зовнішньополітичних цілей [8; 25; 31; 34; 47; 71; 72]. Дослідження, присвячені зростанню «реалізму» в турецькій політиці після відходу від доктрини Ахмета Давутоглу, підкреслюють, що безпекові ризики, регіональна турбулентність та загострення відносин із окремими сусідами стимулювали переорієнтацію на більш жорстке, інструментальне бачення зовнішнього середовища [29].

Ліберальні та неоліберально-інституціоналістські підходи, навпаки, наголошують на важливості міжнародних інститутів, режимів та економічної взаємозалежності. У цій логіці зовнішня політика розглядається як процес координації інтересів через дипломатію, багатосторонні формати та договірно-правові механізми. Для Туреччини така перспектива є релевантною, з огляду на її участь у НАТО, Раді Європи, тривалий процес взаємодії з ЄС, а також активну роль у багатосторонніх ініціативах на кшталт Чорноморської зернової ініціативи [11; 37; 50; 58; 59; 61]. Саме крізь призму ліберальної теорії можна проаналізувати прагнення Анкари позиціонувати себе як незамінного посередника та «ключову державу» у розв'язанні глобальних та регіональних криз, що підкреслюється й у сучасних офіційних публікаціях турецьких органів влади [14; 37].

Конструктивістський підхід зосереджується не стільки на матеріальних ресурсах, скільки на ідентичностях, нормах та дискурсивних практиках, які формують уявлення держави про саму себе та про «інших». Для Туреччини це особливо важливо, оскільки її зовнішня політика значною мірою визначається конкуренцією різних наративів – від кемалістського бачення «західної» модернізації до неоосманістських і панісламістських інтерпретацій її ролі в ширшому мусульманському світі [18; 24; 40; 55; 74]. Конструктивістські дослідження турецької зовнішньої та безпекової політики демонструють, як змінювані уявлення про національну ідентичність, «історичну місію» та «цивілізаційну приналежність» безпосередньо впливають на вибір партнерів, сприйняття загроз та легітимацію зовнішньополітичних рішень [27; 28; 39].

Окремий напрям теоретичних дискусій пов'язаний із концепцією «середніх держав» та феноменом так званого *middlepowermanship*. Туреччину

дедалі частіше описують як «зростаючу» або «емергентну» середню державу, що поєднує відносно значні матеріальні ресурси з прагненням впливати на регіональну й навіть глобальну порядок денний [16; 33; 52; 66]. Застосування теорії середніх держав дозволяє пояснити активність Анкари в посередництві конфліктів, участі в миротворчих ініціативах, розбудові мережі військових баз та економічної присутності в Африці, на Близькому Сході й у Чорноморсько-середземноморському регіоні [33; 58; 68; 69]. У цьому контексті важливою стає не лише «об'єктивна» вага держави, а й її прагнення «грати роль» посередника, безпекового гаранта або «мосту» між різними регіонами та блоками.

Важливе місце в аналізі зовнішньої політики Туреччини посідає категорія стратегічної культури. Під стратегічною культурою зазвичай розуміють сукупність історичних досвідів, колективних уявлень, інституційних практик і домінуючих дискурсів, які визначають усталені способи реагування держави на виклики безпеці [7; 39; 73]. Для Туреччини такою культурою є складний сплав османської імперської спадщини, кемалістського республіканізму, травми розпаду імперії, досвіду «прифронтової» держави часів холодної війни та постхолодновоєнних амбіцій стати регіональним центром сили [7; 73; 76]. Дослідження стратегічної культури Туреччини показують, що її зовнішньополітична поведінка часто поєднує готовність до застосування сили, чутливість до питань суверенітету й територіальної цілісності, а також прагнення до символічного визнання статусу «незамінного актора» [7; 18; 52].

У новітній науковій літературі дедалі помітнішим стає звернення до концепції стратегічної автономії як інтерпретативної рамки для опису трансформації турецької зовнішньої політики. Під стратегічною автономією у загальному вигляді розуміють прагнення держави зберігати максимальну свободу маневру в системі міжнародних відносин, не розриваючи при цьому існуючих союзницьких зобов'язань, але й не зводячи свою роль до пасивного «молодшого партнера» [9; 52; 66]. У випадку Туреччини це означає одночасне

збереження членства в НАТО та поглиблення співпраці з Росією й іншими позаблоковими акторами, участь у західних санкційних режимах і паралельну спробу конвертувати власну посередницьку роль у додаткові політичні та економічні дивіденди [9].

Аналізуючи дискусію про стратегічну автономію Туреччини, дослідники наголошують на її подвійній природі: з одного боку, це спроба вийти за рамки жорсткої «прозахідної» або «антизахідної» дихотомії, сформулювавши більш гнучку, багатовекторну стратегію; з іншого – реакція на відчуття несправедливого ставлення з боку традиційних союзників, передусім у питаннях безпеки та регіонального статусу [9; 22; 54]. У працях, присвячених турецькій «middlepowermanship» у контексті війни Росії проти України, стратегічна автономія постає як інструмент, який дозволяє Анкарі одночасно демонструвати лояльність до НАТО, зберігати канали комунікації з Москвою та виступати посередником у переговорах і зерновій ініціативі [50; 68; 69].

Поєднання класичних теорій міжнародних відносин із концепціями середньої держави, стратегічної культури та стратегічної автономії задає теоретико-методологічну рамку даного дослідження. Така рамка дозволяє уникнути редукції турецької політики до «чистого реалізму» або, навпаки, до суто ідеологічних пояснень, натомість поєднуючи структурні, інституційні й ідентифікаційні виміри аналізу [16; 39; 52; 66]. Застосовуючи цю рамку до аналізу ролі Туреччини в безпекових процесах на Близькому Сході, доцільно спиратися на комплекс методів: системний підхід дає змогу розглядати Туреччину як частину ширших регіональних та глобальних безпекових комплексів; історико-генетичний – простежити еволюцію доктринальних засад турецької зовнішньої політики; порівняльний – зіставити турецькі підходи з практиками інших середніх держав; інструментарій case study – глибоко проаналізувати окремі напрямки, такі як сирійський, лівійський, енергетичний чи посередницька діяльність у конфлікті між Росією та Україною [21; 35; 51; 73; 76]. Саме така багаторівнева теоретико-

методологічна комбінація створює підґрунтя для наступного розгляду еволюції зовнішньополітичної доктрини Туреччини.

1.2 Еволюція зовнішньополітичної доктрини Республіки Туреччина

Еволюція зовнішньополітичної доктрини Турецької Республіки відображає складний шлях трансформації держави – від постімперської, зосередженої на внутрішній модернізації та безпеці кордонів, до амбітної регіональної сили, що претендує на роль посередника й «незамінного актора» у низці регіональних і глобальних криз. Дослідження підкреслюють, що зміни доктрини не були лінійними: відбувалося накладання старих і нових елементів, співіснування кемалістської спадщини з неоосманістськими й панісламістськими мотивами, а також поступове оформлення стратегії, яку дедалі частіше описують як курс на стратегічну автономію [52].

На ранньому етапі становлення Республіки, за Мустафи Кемаля Ататюрка, зовнішня політика будувалася навколо принципу «мир у країні, мир у світі». Її головним пріоритетом було забезпечення міжнародного визнання й закріплення існуючих кордонів, уникнення втягнення в конфлікти та концентрація ресурсів на внутрішній модернізації. Цей етап характеризується обережністю, юридичним підходом до міжнародних відносин і прагненням інтегруватися до «західної сім'ї» держав без надмірної регіональної активності, особливо на Близькому Сході [61; 73; 76]. У подальшому, в умовах холодної війни, вступ до НАТО та позиціонування як «форпосту» західного блоку проти СРСР посилили безпекову складову доктрини, але не змінили її загалом оборонний характер [51; 61].

Після завершення холодної війни Туреччина зіткнулася з якісно новим середовищем. Розпад біполярної системи, поява нових незалежних держав на пострадянському просторі, загострення конфліктів на Близькому Сході та на Балканах створили передумови для переосмислення власної ролі. У цей період формується уявлення про Туреччину як про державу, здатну одночасно бути

європейським, близькосхідним, кавказьким та чорноморським актором, а також «мостом» між Заходом і мусульманським світом [26; 45; 61; 73]. Зовнішньополітична доктрина набуває більш багатовекторного характеру, однак кемалістський спадок обережності й орієнтації на Захід усе ще залишається визначальним.

Якісний злам відбувається після приходу до влади Партії справедливості та розвитку (ПСР) на початку 2000-х років. Інтелектуальною основою нового курсу стала доктрина «стратегічної глибини», сформульована Ахметом Давутоглу, який виходив із передумови, що геополітичне розташування й історична спадщина Туреччини надають їй унікальний потенціал для перетворення на «центральної державу» у кількох регіональних просторах одночасно [18; 40; 41; 53]. Доктрина робила наголос на розширенні кола партнерів, активізації економічної дипломатії, «м'якій силі», культурному впливі та ролі посередника в регіональних конфліктах. Одним із найвідоміших лозунгів цього періоду стала політика «нуль проблем із сусідами», що декларувала прагнення максимально знизити конфліктність у відносинах з оточенням і перетворити регіон на простір кооперації [21; 26; 41].

У 2000-х роках Туреччина активно розвиває багатосторонні формати співпраці, виступає посередником між Ізраїлем і Сирією, залучається до близькосхідних миротворчих процесів, розширює економічну присутність на Близькому Сході, на Балканах та в Африці [21]. Образ «турецької моделі» – поєднання ісламської ідентичності з багатопартійною демократією та ринковою економікою – стає одним із важливих елементів зовнішньополітичного бренду Анкари [24; 26]. Аналізуючи цей період, дослідники підкреслюють, що зростання впливу Туреччини значною мірою спиралося на синергію між економічною експансією, публічною дипломатією та активним використанням історико-культурних наративів, що закріплювали ідею «природної» лідерської ролі Анкари в колишніх османських просторах [18; 24; 40; 55].

Водночас уже наприкінці 2000-х – на початку 2010-х років окреслюються суперечності цієї доктрини. «Нуль проблем із сусідами» поступово трансформується в реальність «нуль сусідів без проблем», передусім через загострення відносин із Сирією, Ізраїлем, Єгиптом та низкою європейських держав [21; 35; 41]. Арабська весна стала критичною точкою, яка продемонструвала межі «м'якого» впливу й поставила питання про готовність Туреччини використовувати військову силу для захисту своїх інтересів. У сирійському напрямі Анкара переходить до прямого військового втручання, обґрунтовуючи його необхідністю боротьби з тероризмом та запобіганням формуванню курдського квазідержавного утворення біля своїх кордонів [31]. Паралельно посилюється роль Туреччини у лівійському конфлікті, де вона виступає військово-політичним патроном Уряду національної згоди в Тріполі [10; 23; 46; 79].

На цьому етапі в науковому дискурсі дедалі ширше застосовується поняття неоосманізму, яким позначають спроби Анкари проєктувати вплив на території колишньої Османської імперії, спираючись на історичні, культурні й релігійні зв'язки [18]. Критичні дослідження підкреслюють, що поєднання неоосманістського дискурсу з активним використанням військової сили призвело до формування своєрідної «Рах Ottomanica», яка однак виявилася вразливою до затяжних конфліктів, внутрішньорегіональної конкуренції та кризи довіри між Туреччиною й низкою сусідніх держав [44; 54].

Спроба державного перевороту 2016 року та подальша консолідація влади президента Реджепа Таїпа Ердогана стали ще однією віхою еволюції доктрини. З одного боку, посилюється риторика щодо суверенітету, боротьби з тероризмом і «ворогами всередині», що додатково сек'юритизує зовнішньополітичний порядок денний [35; 51; 73]. З іншого – наростає транзакційний характер відносин із традиційними партнерами й опонентами, коли Туреччина прагне максимально монетизувати свою геополітичну позицію та статус середньої держави [22; 32; 54]. Аналітики описують цю зміну як перехід від ролі «agenda-setter state», що пропонує нормативні

проекти для регіону, до «agenda-entrepreneur state», яка гнучко використовує можливості, що постають унаслідок регіональної турбулентності [13; 21; 54].

Важливим виміром новітньої доктрини є її енергетичний та економічний компонент. Туреччина послідовно працює над тим, щоб стати енергетичним хабом, через який проходять основні потоки газу й нафти між Сходом і Заходом, що накладається на безпекові аспекти її зовнішньої політики [19; 20]. Розвиток інфраструктури, участь у проєктах на кшталт TurkStream, диверсифікація джерел постачання та транзиту перетворюють енергетичний вимір на один із ключових інструментів зміцнення стратегічної автономії [62; 64].

Новий етап формалізації доктрини пов'язаний із концептом «Століття Туреччини» (Türkiye Yüzyılı), який активно просувається після президентських виборів 2023 року. В офіційних документах МЗС наголошується на прагненні Туреччини стати «ключовою державою» у розв'язанні глобальних криз, посередником у конфліктах, центром енергетичної та транспортної взаємодії, а також впливовим голосом Глобального Півдня [14; 37]. У цьому наративі поєднуються елементи попередніх доктрин – імперська пам'ять, амбіції середньої держави, прагнення до статусу регіонального лідера – із чітко артикульованим курсом на стратегічну автономію [9; 32; 54; 66; 68].

Особливу увагу в сучасній доктрині приділено посередницькій ролі Туреччини в конфліктах різного рівня інтенсивності. Дослідження її участі в урегулюванні війни між Росією та Україною, зокрема в запуску й підтримці Чорноморської зернової ініціативи, демонструють прагнення Анкари поєднувати союзницькі зобов'язання в межах НАТО з відносною автономністю у відносинах із Москвою [11; 69]. Така позиція дозволяє Туреччині одночасно претендувати на роль відповідального партнера Заходу й «незамінного посередника», без якого складно забезпечити стабільність у ширшому Чорноморсько-близькосхідному регіоні [14; 37; 50; 54].

Таким чином, від кемалістської оборонної парадигми через амбітну, але суперечливу доктрину «стратегічної глибини» та неоосманізму Туреччина перейшла до більш гнучкої, транзакційної й водночас амбітної стратегії стратегічної автономії. У цій стратегії закріплюється образ Туреччини як середньої держави з широкими регіональними амбіціями, яка прагне мінімізувати залежність від будь-якого одного центру сили та максимізувати простір для власного маневру [9; 16; 52; 66; 73; 76]. Подальший аналіз ролі Туреччини у безпекових процесах на Близькому Сході спирається саме на це бачення еволюції її зовнішньополітичної доктрини.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було окреслено теоретико-методологічні засади дослідження зовнішньої політики Турецької Республіки та простежено еволюцію її зовнішньополітичної доктрини від раннього республіканського періоду до сучасного етапу стратегічної автономії. Застосування поєднання реалістичного, ліберально-інституціоналістського та конструктивістського підходів, доповнених концепціями середньої держави, стратегічної культури та стратегічної автономії, дозволяє розглядати турецьку зовнішню політику як результат взаємодії матеріальних ресурсів, інституційних обмежень, ідентичнісних наративів і прагнень до статусу [9; 16; 39; 52; 66].

Показано, що в реалістичній перспективі Туреччина постає як держава, яка активно використовує військову силу та інструменти жорсткої потуги для забезпечення безпеки й розширення свого впливу в безпосередньому оточенні. Ліберально-інституціоналістський підхід акцентує на її участі в багатосторонніх режимах, використанні міжнародних організацій та економічної взаємозалежності як ресурсу впливу. Конструктивістський аналіз дає змогу побачити, як історична спадщина, національна ідентичність та дискурси «турецької моделі», неоосманізму чи «Століття Туреччини»

формують уявлення про місце держави у світі та легітимують її зовнішньополітичний курс [18; 74].

Еволюція зовнішньополітичної доктрини Туреччини засвідчує перехід від обережної кемалістської парадигми, орієнтованої на внутрішню модернізацію та оборонний союз із Заходом, до активної, багатовекторної політики ПСР, що спиралася на доктрину «стратегічної глибини» та політику «нуль проблем із сусідами» [41; 76]. Подальші потрясіння – насамперед арабська весна, сирійська війна та спроба перевороту 2016 року – сприяли посиленню сек'юритизації зовнішньої політики, поширенню неоосманістських дискурсів і зростанню ролі військових інструментів у реалізації турецьких інтересів [18; 35].

У новітній період, позначений концептом «Століття Туреччини», доктрина набуває більш виразних рис стратегічної автономії. Анкара прагне поєднати союзницькі зобов'язання в межах НАТО з політикою балансування між основними центрами сили, виступаючи посередником у конфліктах, енергетичним хабом і впливовим регіональним актором [9; 14]. Таке поєднання амбіцій середньої держави та курсу на автономію формує специфічний тип «turkey's middlepowermanship», що проявляється у гнучкій, але водночас доволі послідовній лінії поведінки на Близькому Сході й у ширшому регіональному контексті [16].

РОЗДІЛ 2.

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ У ХХІ СТОЛІТТІ

2.1. Зовнішньополітична стратегія Туреччини в контексті регіональних трансформацій

Аналіз еволюції зовнішньої політики Турецької Республіки потребує поєднання кількох теоретичних оптик, адже жоден із класичних підходів міжнародних відносин сам по собі не дає вичерпного пояснення тих процесів, які відбувалися з початку ХХІ століття. У межах реалістичної традиції Туреччина постає як держава, що прагне посилити власну потугу, розширити контроль над стратегічними територіями й ресурсами та підвищити свій статус у регіональній ієрархії. Саме через призму реалізму можна пояснити зусилля Анкари, спрямовані на укріплення позицій у Сирії, Іраку, Східному Середземномор'ї, а також її чутливість до змін балансу сил, спричинених ослабленням традиційних центрів арабського світу й активізацією Ірану та Росії [13; 18]. Ліберальні підходи, натомість, акцентують увагу на економічній взаємозалежності, міжнародних інституціях і багатосторонній співпраці, що допомагає зрозуміти період інтенсивного діалогу Туреччини з Європейським Союзом, її участь у структурах НАТО та спроби створення зон вільної торгівлі й регіональної економічної інтеграції [21; 22].

Важливе місце у вивченні турецької зовнішньої політики посідає також конструктивістський підхід, який дозволяє побачити роль ідентичності, історичної пам'яті та політичного дискурсу. Перехід від самосприйняття Туреччини як «периферії Заходу» до образу «центральної держави» та носія особливої цивілізаційної місії істотно вплинув на формування зовнішньополітичних пріоритетів і практик [12; 18; 24]. Саме цей зсув ідентичності відкрив простір для переосмислення османської спадщини та

розгляду колишніх провінцій імперії як природнього поля впливу сучасної Турецької Республіки.

Ключовим інтелектуальним ядром нової зовнішньополітичної парадигми стала доктрина «стратегічної глибини», сформульована Ахметом Давутоглу. У своїй однойменній праці він стверджує, що Туреччина завдяки своєму геополітичному розташуванню та історичному досвіду є не периферією, а «центральною державою», яка одночасно належить до кількох геополітичних просторів – Балкан, Кавказу, Близького Сходу, Чорноморського та Східносередземноморського регіонів [12]. Стратегічна глибина, за Давутоглу, визначається не лише просторовими параметрами, а й накопиченим цивілізаційним капіталом: османська спадщина розглядається як ресурс, що може бути конвертований у політичний вплив через культурні, економічні та гуманітарні зв'язки з постосманськими територіями [12; 18].

Ця доктрина стала концептуальною альтернативою класичному кемалізму, який упродовж десятиліть орієнтував Туреччину переважно на Захід, на інтеграцію в європейські інституції та дистанціювання від близькосхідного середовища. Давутоглу, навпаки, наполягав на багатовимірності турецької зовнішньої політики: Анкара має водночас підтримувати тісні зв'язки з Європейським Союзом, США та НАТО, але й активно розвивати партнерства з Близьким Сходом, Кавказом, Центральною Азією та Африкою [12; 18]. У цьому контексті Туреччина починає мислитися не як «учень» західних структур, а як самостійний центр сили, здатний пропонувати власні формати співпраці й врегулювання конфліктів.

Практичним продовженням доктрини «стратегічної глибини» стала концепція «нуль проблем із сусідами», яку турецьке керівництво активно просувало в 2000-х роках. Вона ґрунтувалася на уявленні, що стабільне та дружнє оточення є необхідною передумовою для перетворення Туреччини на впливову регіональну силу. Нормалізація відносин із Сирією, Іраком, Іраном, Грецією, розвиток економічної взаємозалежності та лібералізація візових режимів мали не лише знизити рівень напруженості, а й створити навколо

Туреччини пояс партнерських держав, зацікавлених у її зростанні [18; 24]. У цьому сенсі «нуль проблем із сусідами» розглядалася як інструмент створення сприятливого безпекового середовища, в якому Анкара могла б реалізувати потенціал стратегічної глибини.

Разом із тим уже в перші роки реалізації цієї концепції стає помітним її внутрішнє протиріччя. Зниження напруги з одними сусідами нерідко супроводжувалося загостренням відносин з іншими, а спроби одночасно задовольнити всіх регіональних акторів були фактично нездійсненими. Згодом, особливо після початку «Арабської весни», у науковій літературі з'являється іронічна формула «нуль сусідів без проблем», що відображає розчарування результатами цієї політики: Туреччина опинилася в конфліктах або серйозних суперечностях з більшістю держав свого найближчого оточення [13; 24; 27].

Тісно пов'язаною з ідеями стратегічної глибини й «нуль проблем із сусідами» є парадигма «м'якої сили» в турецькій зовнішній політиці. У перше десятиліття XXI століття Анкара послідовно будувала свій вплив на поєднанні економічної привабливості, культурної експансії й гуманітарних програм. Високі темпи економічного зростання, розширення торгівлі з Близьким Сходом та Балканами, активність турецьких інвесторів створювали враження успішної та динамічної держави, орієнтованої на розвиток, а не на конфронтацію [21; 22]. Паралельно турецькі телесеріали, музика, туризм та освітні програми поширювали позитивний образ Туреччини як суспільства, у якому поєднуються модернізація й традиційні цінності, іслам і ринкова економіка.

Гуманітарна діяльність, зокрема через агентство ТІКА, доповнювала економічну й культурну присутність Анкари. Реалізуючи проєкти розвитку, реконструюючи історичні пам'ятки, пов'язані з османським минулим, Туреччина не лише демонструвала готовність допомагати партнерам, а й зміцнювала власну цивілізаційну легітимність у регіоні [21; 27]. У теоретичному плані все це вписувалося в концепт м'якої сили: Туреччина мала

намір досягати політичних цілей не стільки через примус, скільки через привабливість власної моделі та добровільне тяжіння до неї сусідніх суспільств [21; 22; 24].

Водночас у сучасних дослідженнях наголошується, що турецька м'яка сила завжди мала певні межі. Її ефективність значною мірою залежала від внутрішньої стабільності партнерів, економічної кон'юнктури та відповідності реального політичного життя Туреччини тим образам, які вона проєктувала назовні. Коли ці умови почали руйнуватися, потенціал м'якої сили виявився недостатнім для утримання впливу, що особливо виразно проявилось після 2011 року [13; 24; 28].

Важливою рамкою для розуміння турецької стратегії є також концепція «середньої держави» та регіональної сили. У значній частині літератури Туреччина розглядається як держава, яка не належить до кола глобальних наддержав, проте має достатній ресурсний, демографічний та інституційний потенціал для активної присутності в декількох регіонах одночасно [21; 29; 38]. Такий статус передбачає, що Анкара здатна виступати посередником у конфліктах, ініціювати дипломатичні формати, брати участь у врегулюванні криз, але водночас змушена постійно коригувати свою поведінку під впливом рішень більших центрів сили – передусім США, ЄС і Росії.

Поєднання ролі «середньої держави» з претензіями на регіональне лідерство формує амбівалентний характер турецької зовнішньої політики. З одного боку, Туреччина активно використовує інструменти м'якої сили, демонструє готовність до посередництва й багатостороннього діалогу. З іншого – у міру зростання амбіцій вона дедалі частіше вдається до інструментів жорсткої сили, прагнучи закріпити за собою особливу позицію в конфліктах та переговорах [13; 27; 28; 29]. Власне, саме цей комплекс теоретичних і концептуальних засад – стратегічна глибина, «нуль проблем із сусідами», м'яка сила, статус середньої держави та регіональної сили – визначає рамку, в межах якої розгортається подальша еволюція

зовнішньополітичної стратегії Туреччини у контексті «Арабської весни» та наступних регіональних трансформацій.

У першому десятилітті ХХІ століття зовнішньополітична стратегія Туреччини значною мірою формувалася навколо ідеї «м'якої сили», яка розглядалася як ключовий інструмент реалізації доктрини стратегічної глибини. Партія справедливості і розвитку, прийшовши до влади у 2002 році, прагнула показати, що Туреччина здатна стати привабливою моделлю для мусульманських суспільств: поєднати ісламську ідентичність із демократичними процедурами, ринковою економікою та відкритістю до глобалізованого світу [12; 21]. Така постановка питання цілком відповідала концепції «м'якої сили» у трактуванні Дж. Ная, адаптованій до турецького контексту: зовнішньополітичні цілі мали досягатися не стільки через примус і військову силу, скільки через привабливість турецької моделі розвитку, її економічний успіх і культурний вплив [21; 22].

Економічний вимір відігравав у цій моделі особливо важливу роль. У 2000-х роках Туреччина демонструвала стабільні темпи економічного зростання, що дозволяло їй розширювати торговельно-економічні зв'язки з країнами Близького Сходу, Північної Африки, Балканського регіону. Анкара активно просуvala ідеї лібералізації торгівлі, спрощення митних процедур, зняття візових бар'єрів. Показовим у цьому плані був приклад відносин із Сирією: до 2011 року відбулося скасування візового режиму, суттєве зростання товарообігу, реалізація низки інвестиційних проєктів, проведення спільних засідань урядів. Це створювало враження не лише політичної, а й економічної інтеграції, яка мала закріпити добросусідські відносини та зробити конфлікт малоімовірним [18; 24]. Подібна логіка простежувалася у відносинах з Іраком, зокрема з Курдським автономним регіоном, де економічна співпраця у сфері енергетики та торгівлі поступово стала одним із головних каналів впливу Анкари.

Економічна м'яка сила Туреччини виконувала кілька функцій одночасно. Вона інтегрувала сусідні економіки в орбіту турецького ринку,

формуючи мережу взаємозалежностей; створювала образ Туреччини як «успішної історії» модернізації; зміцнювала переговорні позиції Анкари в політичній площині, оскільки партнери дедалі більше залежали від доступу до турецького ринку, інвестицій та транспортних маршрутів [22; 24]. Водночас уже тоді було очевидно, що така модель чутлива до зовнішніх шоків і внутрішньої нестабільності в країнах-партнерах: економічні зв'язки не гарантували політичної лояльності в разі зміни режимів або загострення внутрішніх конфліктів.

Другим центральним компонентом політики м'якої сили стала культурна дипломатія. Турецькі серіали, кіно, музика й туризм у 2000-х роках швидко поширювалися в арабських країнах, на Балканах та у частині пострадянського простору. Особливо значущими виявилися телесеріали, які показували сучасне турецьке суспільство з його суперечливим поєднанням традиційних і модерністських елементів. Для мільйонів глядачів у регіоні ці продукти стали своєрідним «вікном» у Туреччину, формуючи образ країни, де іслам співіснує з відносно високим рівнем особистої свободи, споживчої культури та урбаністичного способу життя [21; 22].

Цей культурний вплив не був суто спонтанним результатом діяльності приватного сектору. Держава цілеспрямовано підтримувала експансію турецької культури за кордон, розвиваючи мережі культурних центрів, програми академічної мобільності, стипендії для іноземних студентів, а також релігійні та освітні структури, пов'язані з турецькими організаціями. Туризм також відіграв важливу роль: Туреччина перетворилася на один із найпопулярніших напрямків відпочинку для громадян арабських країн, що сприяло безпосередньому контакту з турецькою реальністю та закріпленню позитивних уявлень про країну [22; 26].

Гуманітарний і розвитковий вимір доповнював економічну та культурну складові м'якої сили. Турецьке агентство зі співробітництва та координації (ТІКА) розширило свою присутність у країнах Близького Сходу, на Балканах, у Центральній Азії, Африці. Його проєкти охоплювали реконструкцію

історичних і релігійних пам'яток, модернізацію соціальної інфраструктури, реалізацію освітніх і медичних програм, а також пряму гуманітарну допомогу в умовах криз. Особливо показовим був акцент на відновленні об'єктів, пов'язаних з османською спадщиною, що давало змогу поєднувати у діяльності ТІКА елементи допомоги розвитку й символічного відновлення цивілізаційної присутності Туреччини на колишніх імперських територіях [18; 27].

Через комплекс економічних, культурних та гуманітарних ініціатив Анкара поступово вибудовувала свій образ як відповідального актора, що несе «добро» у вигляді інвестицій, робочих місць, соціальних проектів та культурних продуктів. У науковому дискурсі цей період нерідко описується як «золотий час» турецької м'якої сили: саме тоді Туреччина сприймалася значною частиною суспільств Близького Сходу та Балкан як приваблива альтернатива як західним моделям, так і консервативним місцевим режимам [22; 24; 26].

Ще одним важливим виміром політики м'якої сили була посередницька роль Туреччини в регіональних конфліктах. Спираючись на концепцію «нуль проблем із сусідами», Анкара намагалася позиціонувати себе як посередника, здатного підтримувати діалог із різними, часом взаємно ворожими сторонами. Передусім це стосувалося спроб посередництва між Сирією та Ізраїлем, участі в обговоренні палестинського питання, а також залучення до переговорних процесів навколо іранської ядерної програми [22; 24; 26]. Здійснюючи ці кроки, Туреччина прагнула продемонструвати, що може бути не лише регіональним гравцем, який переслідує власні інтереси, а й «державою-представником», що працює на користь ширшої регіональної стабільності.

Разом із тим саме на стику цих вимірів – економічного, культурного, гуманітарного та посередницького – почали проявлятися структурні обмеження турецької м'якої сили. Її ефективність значною мірою залежала від стабільності політичних режимів у партнерських країнах, від сприятливої економічної кон'юнктури та від того, наскільки внутрішня політична еволюція

самої Туреччини відповідала образу «модельної мусульманської демократії». Погіршення стану з правами людини, посилення контролю над медіа, зростання ролі силових структур у внутрішній політиці ставили під сумнів те привабливе «я», яке Анкара пропонувала регіону [13; 28].

Найважливішою ж вразливістю виявилася залежність від статус-кво в регіоні. Більшість успіхів політики «нуль проблем із сусідами» ґрунтувалися на співпраці з авторитарними режимами, які забезпечували необхідний мінімум стабільності. Коли ж унаслідок «Арабської весни» значна частина цих режимів була підірвана або зруйнована, Туреччина втратила не лише конкретних партнерів, а й саму основу, на якій будувався її вплив. Різка зміна політичного середовища в арабських країнах зробила інструменти м'якої сили недостатніми для захисту турецьких інтересів і збереження раніше вибудованих позицій [26; 27].

Саме тому подальший розвиток подій після 2011 року показав, що м'яка сила, хоч і була важливим та ефективним елементом турецької зовнішньої політики у відносно стабільний період, не могла залишатися єдиною опорою у ситуації глибоких регіональних потрясінь. Це поступово підштовхнуло Анкару до зміни акцентів – від домінування м'яких інструментів до поєднання їх із засобами жорсткої сили, що й стало предметом трансформації, докладно простеженої у наступних розділах [13; 27; 28].

Події, що отримали назву «Арабська весна», стали одним із найважливіших переломних моментів у сучасній історії Близького Сходу та водночас ключовим випробуванням для турецької зовнішньої політики. Хвиля протестів і повстань, яка розпочалася в Тунісі наприкінці 2010 р., а потім поширилася на Єгипет, Лівію, Сирію, Ємен та низку інших країн, зруйнувала попередню архітектуру регіонального порядку, що вважалася відносно стабільною, попри авторитарний характер більшості режимів [26; 27]. Для Анкари це означало не лише дестабілізацію її безпосереднього оточення, а й глибоку кризу концептуальних основ, на яких будувалася політика «нуль проблем із сусідами». Добросусідські відносини, економічна

взаємозалежність і посередництво у конфліктах виявилися не пристосованими до ситуації, коли самі сусіди втрачають цілісність як політичні суб'єкти, а держави розпадаються на конкуруючі центри влади [18; 24].

На початковому етапі «Арабської весни» реакція турецького керівництва була загалом позитивною. У публічних заявах підкреслювалася підтримка «волі народів», вимог демократичних реформ, боротьби з корупцією та авторитаризмом. Ця риторика відповідала образу Туреччини як «модельної мусульманської демократії», яка, за задумом Анкари, могла стати зразком для політичних трансформацій в арабському світі [22; 24; 26]. Усередині турецьких еліт сформувалася доволі оптимістична уява про те, що до влади в регіоні прийдуть сили, ідеологічно близькі до Партії справедливості і розвитку, насамперед на базі руху Братів-мусульман. У такому випадку Туреччина отримувала б можливість сформувати «дружній пояс» урядів, які сприйняли б її політичну й соціально-економічну модель як орієнтир.

Найвиразніше ці очікування проявилися у випадку Єгипту. Перемога Мухаммеда Мурсі та прихід до влади уряду, пов'язаного з Братами-мусульманами, були сприйняті в Анкарі як шанс побудувати стратегічне партнерство з однією з ключових арабських держав. Туреччина збільшила обсяги економічної співпраці, активно підтримувала єгипетські реформи на рівні риторики, а її лідери неодноразово виступали з промовами, у яких підкреслювали близькість турецького й єгипетського політичних досвідів [26; 28]. Аналогічні, хоча й менш масштабні, сподівання були пов'язані з політичними силами в Тунісі та, певною мірою, у Лівії.

Однак розвиток подій швидко продемонстрував обмеженість такого «оптимістичного сценарію». В Єгипті військовий переворот 2013 року, що призвів до повалення Мурсі та приходу до влади Абделя Фаттаха ас-Сісі, став серйозним ударом по турецьких розрахунках. Анкара різко засудила дії військових, відмовилася легітимізувати новий режим і фактично втратила доступ до тих політичних сил, на які спиралася після 2011 року. Турецько-єгипетські відносини увійшли в період глибокої кризи, що мало не лише

політичні, а й економічні наслідки, оскільки низка проектів опинилася під загрозою або була згорнута [26; 28].

У Лівії ситуація виявилася ще складнішою. Після повалення режиму Муаммара Каддафі країна перетворилася на арену боротьби між різними збройними угрупованнями та конкуруючими урядами, за якими стояли зовнішні покровителі. Туреччина, спочатку намагаючись діяти в логіці підтримки політично близьких акторів, поступово виявилася залученою в ширший геополітичний конфлікт із Саудівською Аравією, ОАЕ, Єгиптом та іншими регіональними конкурентами [27; 29]. У Тунісі, де процес переходу мав відносно мирний характер, вплив Анкари також не набув очікуваних масштабів: внутрішні компроміси, складна коаліційна політика та вплив інших зовнішніх акторів обмежували можливості Туреччини опиратися на окремі партії чи рухи як на головних союзників [26].

Найбільш драматичним для турецької стратегії став розвиток подій у Сирії. До 2011 року відносини між Анкарою та Дамаском вважалися одним із головних успіхів політики «нуль проблем із сусідами»: було скасовано візовий режим, різко зріс обсяг торгівлі, відбувалися спільні засідання урядів, а лідери двох держав демонстративно підкреслювали близькість позицій і взаємну довіру [18; 24]. Вибух протестів і жорстка реакція режиму Башара Асада поставили Туреччину перед складним вибором. На початковому етапі Анкара намагалася переконати сирійське керівництво піти на обмежені політичні реформи, але, коли ці зусилля не дали результату, турецька сторона перейшла до відкритої підтримки опозиції [27].

У подальшому це рішення мало далекосяжні наслідки. Відбувся радикальний розрив із сирійським режимом, а кордон між країнами перетворився на зону підвищеної воєнної активності. На турецьку територію хлинув масовий потік біженців, що створило значне соціально-економічне навантаження та почало впливати на внутрішню політичну повістку. Паралельно зросла загроза терористичних атак і посилювався курдський фактор: зміцнення позицій курдських формувань у Північній Сирії, які Анкара

пов'язує з Робітничою партією Курдистану, сприймалося турецьким керівництвом як безпосередня загроза національній безпеці [27; 28].

У цих умовах інструменти м'якої сили та посередництва виявилися недостатніми. Туреччина поступово перейшла від політичної та дипломатичної підтримки сирійської опозиції до прямого військового втручання, проводячи з 2016 року низку операцій на території Сирії. Таким чином, сирійська криза стала точкою, у якій вичерпалися можливості раніше домінуючої стратегії та почався перехід до моделі, в якій жорстка сила посідає центральне місце в арсеналі зовнішньої політики.

Сукупність наслідків «Арабської весни» призвела до того, що до середини 2010-х років Туреччина опинилася майже одночасно у напружених або відверто конфронтаційних відносинах з низкою ключових регіональних гравців. Глибока криза з Єгиптом, конкуренція з Саудівською Аравією та Об'єднаними Арабськими Еміратами за вплив у регіоні, загострення сирійського й курдського питань, складні відносини з Ізраїлем після інциденту з «Mavi Marmara», суперечлива взаємодія з Іраном в умовах протилежних позицій у Сирії – все це створювало відчуття ізоляції Туреччини, попри її високу активність [26; 27; 28]. У турецькому політичному дискурсі з'явилося поняття «цінної самотності», яким намагалися виправдати ситуацію, коли Анкара, з її точки зору, опинилася «на правильному боці історії», але без підтримки значної частини традиційних партнерів [13; 27].

Не менш важливим є внутрішньополітичний вимір реакції на «Арабську весну». Зростання безпекових загроз, хвиля терактів, курдська проблема, потоки біженців сприяли посиленню ролі силових структур і безпекового дискурсу в турецькій політиці. Концентрація влади в руках виконавчої гілки, персоналізація ухвалення рішень у сфері зовнішньої політики й безпеки полегшили перехід до моделі активного силового втручання, у якій швидкість і жорсткість реакції ставились вище за багатосторонні консультації та компроміси [13; 28; 36]. Зовнішньополітичні кроки почали виконувати й функцію внутрішньої мобілізації: використання патріотичної риторики,

наголос на ролі Туреччини як «захисника» мусульман і «обложеної фортеці» дозволяли владі консолідувати електорат і легітимізувати значні військові витрати.

У підсумку «Арабська весна» стала для Туреччини подією подвійного характеру. З одного боку, вона зруйнувала попередню модель регіональної політики, засновану на м'якій силі, економічній інтеграції та добросусідстві. З іншого – стала каталізатором формування нової стратегії, у якій провідне місце посідають військово-політичні інструменти, а використання сили перестає бути крайнім засобом і перетворюється на нормальний елемент зовнішньополітичного інструментарію. Саме перехід від домінування м'якої сили до моделі активного втручання в регіональні конфлікти, що розгортається на тлі балансування між Заходом і регіональними центрами, визначає зміст подальшої еволюції турецької зовнішньої політики, яка аналізується в наступних розділах [13; 27; 28; 29].

Події «Арабської весни» та подальша ескалація конфліктів на Близькому Сході поставили Туреччину перед необхідністю перегляду інструментарію своєї зовнішньої політики. Якщо в 2000-х роках Анкара переважно покладалася на інструменти «м'якої сили» – економічну взаємозалежність, культурну дипломатію, гуманітарні програми та посередництво в конфліктах, то в другому десятилітті XXI століття відбувається послідовний перехід до моделі, в якій дедалі більшу роль відіграють засоби «жорсткої сили» та пряме втручання в регіональні кризи. Цей перехід не був одномоментним, проте саме внаслідок сирійського та лівійського кейсів він набув системного характеру й сформував нову якість турецької зовнішньої стратегії [13; 27].

Сирійська війна стала головним каталізатором мілітаризації турецької зовнішньої політики. Після провалу спроб вплинути на Башара Асада дипломатичним шляхом та краху очікувань щодо швидкого «демократичного переходу» Анкара опинилася в ситуації, коли безпекові виклики – потоки мільйонів біженців, загроза терористичних атак, посилення курдських збройних формувань поблизу кордону – почали безпосередньо впливати на

внутрішньополітичну стабільність Туреччини [27; 28]. У цих умовах керівництво країни дедалі менше покладалося на потенціал м'якої сили й дедалі більше – на інструменти прямого воєнного впливу.

Починаючи з 2016 року Туреччина проводить низку масштабних військових операцій на півночі Сирії, які офіційно обґрунтовуються необхідністю боротьби з терористичними організаціями та забезпечення безпеки державного кордону. Операція «Щит Євфрату» була спрямована проти структур, пов'язаних з «Ісламською державою», але водночас мала завдання блокувати територіальну консолідацію курдських формувань уздовж сирійсько-турецького кордону. Наступні операції – «Оливкова гілка» та «Джерело миру» – прямо декларували метою нейтралізацію Загонів народної самооборони (YPG), які Анкара розглядає як сирійське відгалуження Робітничої партії Курдистану [27; 28].

Через ці операції Туреччина встановила контроль над низкою анклавів на півночі Сирії, створивши фактичні буферні зони. Ці території опинилися в орбіті турецького політичного, безпекового й економічного впливу: були створені місцеві адміністрації, інтегровані в турецьку інфраструктуру, запроваджено турецьку валюту в обігу, організовано постачання товарів та послуг з Туреччини. Такий формат присутності свідчить про перехід від епізодичних воєнних акцій до довгострокової політики територіального контролю, що наближається до неформальної зони протекторату, хоч офіційно й не оформлюється у вигляді анексії [27; 28].

У паралель з сирійським напрямом відбувалося поступове загострення й лівійського вектора турецької зовнішньої політики. Після падіння режиму Муаммара Каддафі Лівія перетворилася на простір боротьби між конкуруючими урядами, племінними угрупованнями та зовнішніми покровителями. На початковому етапі Туреччина, як і в інших країнах регіону, робила ставку на політичну підтримку ідеологічно близьких сил, але згодом, зі зростанням ролі Саудівської Аравії, ОАЕ, Єгипту та інших гравців, була

втягнута в геополітичне суперництво, де м'які інструменти поступилися місцем військовим [27; 29].

Підтримка Уряду національної згоди в Триполі стала для Анкари можливістю не лише закріпити політичну присутність у Лівії, але й переграти конкурентів на рівні регіональної геополітики. Туреччина надає лівійському уряду військових радників, озброєння, сучасні безпілотні літальні апарати, що істотно впливає на баланс сил на лівійському театрі воєнних дій. У відповідь Триполі укладає з Анкарою угоди про делімітацію морських кордонів та співпрацю в галузі енергоресурсів у Східному Середземномор'ї, що дозволяє Туреччині посилити свої позиції в суперечці з Грецією й Кіпром щодо прав на розвідку та видобуток газу [29]. Таким чином, лівійський кейс демонструє, як військове втручання використовується Туреччиною для досягнення ширших стратегічних цілей – насамперед у сфері енергетики та морської геополітики.

Разом із зростанням інтенсивності воєнних операцій спостерігається якісний розвиток оборонно-промислового комплексу Туреччини, який також стає інструментом зовнішньої політики. Зброя турецького виробництва, особливо безпілотні літальні апарати Bayraktar, починає використовуватися не лише в сирійському чи лівійському конфліктах, а й постачатися до інших країн як елемент розбудови партнерських відносин. Це створює додатковий вимір «жорсткої сили», заснований на технологічній спроможності та експорті оборонних продуктів, що доповнює класичні компоненти силового впливу [13; 28].

Показово, що розширення інструментарію жорсткої сили супроводжується географічним розширенням військової присутності Туреччини. Окрім традиційної участі в операціях НАТО, Анкара розбудовує власні військові бази в таких країнах, як Катар і Сомалі, укладає угоди про військове співробітництво з низкою африканських і близькосхідних держав. Ці кроки свідчать про прагнення Туреччини закріпитися як сила, здатна діяти не лише на безпосередньому периферійному поясі, а й у ширшому

геополітичному просторі, виходячи на рівень проєкції сили, характерний для середніх держав із регіональними амбіціями [21; 29; 36].

Водночас перехід до активного використання жорсткої сили не означає повної відмови від попереднього інструментарію. Навпаки, у багатьох випадках Туреччина застосовує те, що в літературі називають «розумною силою» (smart power) – поєднання м'яких і жорстких методів. У тій же Сирії воєнна присутність поєднується з намаганнями організувати місцеве самоврядування, підтримкою інфраструктурних та освітніх проєктів; у Лівії військовий компонент супроводжується економічними домовленостями та потенціалом майбутніх інвестицій; у відносинах із країнами Африки гуманітарна діяльність ТІКА та інших структур доповнюється угодами в оборонній сфері [21; 22; 27].

Однак баланс між м'якими та жорсткими інструментами істотно зміщується. Якщо до «Арабської весни» м'яка сила визначала загальну тональність турецької зовнішньої політики, а жорстка застосовувалася обмежено й переважно в рамках боротьби з тероризмом у власних кордонах, то після 2011 року ситуація змінюється. Безпекові загрози, ослаблення традиційних партнерів, загострення конкуренції за ресурси й регіональний вплив спричинили нормалізацію використання воєнної сили як легітимного й «звичного» інструменту реалізації національних інтересів Туреччини [13; 27; 28].

2.2. Туреччина та ключові країни Близького Сходу

Відносини Туреччини з ключовими країнами її безпосереднього близькосхідного оточення – Сирією, Іраком та Іраном – становлять ядро регіонального виміру турецької зовнішньої політики. Саме на цьому напрямку найвиразніше проявляються головні риси турецької стратегії: поєднання безпекових інтересів із прагненням до регіонального лідерства, баланс між м'якими та жорсткими інструментами впливу, а також постійна необхідність

маневрувати між внутрішньополітичними імперативами та зовнішніми обмеженнями.

У випадку Сирії еволюція двосторонніх відносин від кінця XX до початку XXI століття дає змогу побачити, наскільки радикально може змінюватися позиція Анкари в залежності від трансформації регіонального порядку. У 1990-х роках турецько-сирійські зв'язки були позначені глибокою недовірою та конфронтацією: Дамаск надавав притулок лідерові РПК Абдуллаху Оджалану, між країнами існували гострі суперечки щодо розподілу водних ресурсів річок Євфрат і Тигр, Сирія не визнавала входження Хатая до складу Туреччини. Кульмінацією цього протистояння стала криза 1998 року, коли Туреччина фактично пригрозила застосуванням сили, змусивши Сирію вислати Оджалана та формально припинити підтримку РПК.

Після приходу до влади Партії справедливості і розвитку та формулювання доктрини стратегічної глибини починається докорінна зміна турецького підходу. У 2000-х роках Сирія перетворюється на один із головних майданчиків реалізації політики «нуль проблем із сусідами». Відбувається скасування візового режиму, різке зростання товарообігу, активізація інвестиційних проектів, регулярно проводяться спільні засідання урядів. Турецьке керівництво позиціонує відносини з Дамаском як приклад того, як історичні суперечності можуть бути подолані завдяки економічній взаємозалежності та політичному діалогу. На символічному рівні демонструється особиста близькість між тодішнім прем'єр-міністром Реджепом Таїпом Ердоганом та президентом Башаром Асадом, що має підкреслити нову «якість» двосторонніх контактів.

Однак початок протестів у Сирії в 2011 році та жорстка реакція режиму Асада дуже швидко зруйнували цю конструкцію. Спочатку Туреччина намагалася зберегти канали діалогу, закликаючи сирійське керівництво до реформ та обмеження насильства. Коли ж стало очевидно, що Дамаск обрав курс на силове придушення повстання, Анкара перейшла до публічної критики, а згодом – до відкритої підтримки сирійської опозиції. Так відбувся

різкий злам: країна, яка вчора була «показовим партнером» у політиці «нуль проблем із сусідами», перетворилася на простір, де Туреччина опинилася втягнутою в затяжний багатовимірний конфлікт.

Для Анкари сирійська війна означала водночас гуманітарний, безпековий і геополітичний виклик. Масовий приплив біженців створив величезне соціально-економічне навантаження, став предметом внутрішньополітичних дискусій й інструментом у відносинах з Європейським Союзом. Суттєво зросла загроза тероризму, зміцнили свої позиції радикальні угруповання, включно з «Ісламською державою». Особливо чутливим став курдський вимір: утворення й посилення курдських структур на півночі Сирії, які турецька влада розглядає як пов'язані з РПК, сприймалося як пряма загроза територіальній цілісності. У цих умовах Туреччина пройшла шлях від дипломатичного тиску до низки прямих військових операцій на сирійській території та створення фактичних зон контролю вздовж кордону.

У відносинах із Іраком ключову роль також відігравав безпековий вимір, але він поєднувався з економічними та енергетичними інтересами. Після 2003 року Туреччина із занепокоєнням сприймала американське вторгнення та трансформацію іракської державності. Її особливо турбувала можливість появи незалежного курдського утворення на півночі Іраку, здатного надихнути власне курдське населення. Протягом тривалого часу Анкара виступала проти надмірного посилення Курдського регіону, вдаючись до військових операцій проти баз РПК на його території та тиску на Багдад і Ербіль.

Втім, у міру розвитку ситуації турецька політика щодо Іраку зазнала помітної еволюції. З одного боку, зберігалася жорстка позиція щодо РПК та неприйняття будь-яких кроків у бік офіційного визнання курдської державності. З іншого – інтенсивна економічна взаємодія з Курдським регіоном, особливо в енергетичній сфері, створила конфігурацію взаємозалежності, за якої турецькі компанії й інфраструктура стали ключовими для експорту іракської нафти. Таким чином, колишній суто

безпековий «фронт» поступово перетворювався на важливий економічний напрям, що дозволяло Анкарі поєднувати тиск із співпрацею.

У центральному Іраку Туреччина змушена була враховувати множинність акторів – від багдадського уряду до різних шіїтських та сунітських груп, а також роль Ірану й США. У боротьбі за вплив в іракському політичному просторі Анкара часто опинялася в ситуації непрямой конкуренції з Тегераном: Іран опирався на шіїтські сили та мережу проіранських угруповань, тоді як Туреччина намагалася зміцнювати свої позиції серед частини сунітського політикуму й у Курдському регіоні, паралельно демонструючи готовність підтримувати цілісність і стабільність Іраку як держави. У новітній період, особливо на тлі планів розвитку транспортних коридорів та енергетичної інфраструктури, Ірак починає розглядатися Анкарою не лише як джерело загроз, а і як важливий елемент регіональної зв'язності, де Туреччина претендує на роль центрального транзитного вузла.

Не менш складними й багатовимірними є відносини Туреччини з Іраном. На поверхневому рівні ці дві держави часто подаються як конкуренти за вплив на Близькому Сході, що відображає реальність зіткнення їхніх інтересів у Сирії, Іраку, на Південному Кавказі. Водночас багаторічна історія співіснування двох регіональних «цивілізаційних центрів» виробила певну традицію обережного балансування, коли відкрита конфронтація уникається, а суперництво поєднується з елементами співпраці.

З економічного погляду Іран є важливим партнером Туреччини в енергетичній сфері: поставки іранського газу й нафти, торговельні зв'язки, транзитні маршрути створюють основу взаємної зацікавленості. Обидві країни також входять до регіональних форматів, де координація позицій може приносити обопільну вигоду, наприклад у тристоронніх чи багатосторонніх механізмах щодо Сирії. Водночас підтримка Іраном режиму Асада, створення та розширення шіїтських воєнізованих структур у Сирії й Іраку, прагнення Тегерана до розбудови «шіїтського півмісяця» від Ірану до Середземного

моря сприймаються Анкарою як загроза її власному баченню регіонального порядку.

Особливо показовою є взаємодія Туреччини та Ірану в сирійському конфлікті. Формально вони можуть співпрацювати в межах певних дипломатичних форматів, однак де-факто підтримують протилежні табори. Для Анкари сирійська опозиція та, згодом, контрольовані Туреччиною анклав на півночі країни є інструментом протидії курдському фактору й розширенню іранського впливу. Для Тегерана збереження режиму Асада означає утримання ключової ланки в мережі союзників, що тягнеться до Лівану. Такий стан «конкурентної співпраці» розгортається на тлі ширшого сунітсько-шиїтського розколу, у якому Туреччина й Іран опиняються, принаймні з погляду зовнішніх спостерігачів, на протилежних боках.

Утім, редукція турецько-іранських відносин до суто конфесійної опозиції була б надто спрощеною. Анкара намагається уникати прямого позиціонування себе як лідера «сунітського табору» у відвертій конфронтації з шиїтським блоком. На практиці її політика формується радше під впливом геополітичних, безпекових і економічних міркувань, а релігійний чинник виступає додатковим, але не єдиним виміром. Туреччина може співпрацювати з Іраном у питаннях енергетики та торгівлі, брати участь у спільних дипломатичних ініціативах, водночас жорстко обмежуючи простір для іранського впливу там, де він суперечить її власним інтересам – насамперед у Сирії та Іраку.

Узагальнюючи, можна сказати, що відносини Туреччини з Сирією, Іраком та Іраном демонструють складну, часто суперечливу комбінацію співпраці та конкуренції, безпекових побоювань і економічних розрахунків, ідеологічних симпатій та прагматичних компромісів. Сирійський кейс особливо виразно показує межі політики м'якої сили й добросусідства, коли крах державності та громадянська війна змушують Туреччину переходити до активного силового втручання. Іракський напрям поєднує традиційні побоювання щодо курдського сепаратизму із новими можливостями

економічної інтеграції та транзитної ролі Анкари. Взаємини з Іраном відображають одночасно глибоке геополітичне суперництво та розуміння взаємної залежності, що не дозволяє перетворити конкуренцію на відкриту конфронтацію. Саме через призму цих трьох напрямів найкраще видно, як Туреччина вибудовує свою поведінку в близькосхідному просторі, поєднуючи амбіції регіональної сили з необхідністю постійного маневру в умовах мінливого середовища.

Політика Туреччини щодо Ізраїлю та Палестини займає особливе місце в її близькосхідній стратегії, оскільки поєднує у собі одразу кілька вимірів – безпековий, ідеологічний, символічний, економічний і внутрішньополітичний. На відносинах з Ізраїлем та ставленні до палестинського питання будуються не лише конкретні двосторонні зв'язки, а й образ Туреччини в арабському світі, її позиціонування щодо Заходу, а також претензії Анкари на роль захисника мусульман та «голосу» регіону на міжнародній арені.

Історично Туреччина була однією з перших мусульманських держав, які визнали державу Ізраїль. У період холодної війни це рішення значною мірою було зумовлене прозахідною орієнтацією Анкари та її місцем у системі стримування СРСР. Водночас відносини з Ізраїлем тривалий час залишалися обмеженими, обережними й не надто публічними, оскільки турецьке керівництво змушене було враховувати чутливість палестинського питання для арабських сусідів і власної громадської думки. Ситуація змінилася після завершення холодної війни: у 1990-х роках Туреччина та Ізраїль сформували де-факто стратегічне партнерство, яке включало тісну військово-технічну співпрацю, обмін розвідданими та спільні навчання. Для Анкари союз із Ізраїлем був важливим інструментом балансування проти Сирії, Ірану й Іраку, а також каналом поглиблення відносин зі США.

Прихід до влади Партії справедливості і розвитку на початку 2000-х років на перший погляд не зруйнував цю конфігурацію. Навпаки, уряд АКП спочатку намагався поєднати тісні зв'язки з Ізраїлем із активізацією політики

щодо палестинського питання. Турецьке керівництво позиціонувало себе як посередника, здатного підтримувати діалог між ізраїльською та сирійською сторонами, а також між Ізраїлем і Палестинською національною адміністрацією. Саме в цей період Анкара розвивала образ «модельної мусульманської демократії», яка може говорити з усіма гравцями в регіоні, включно з Ізраїлем, але водночас не зраджує палестинській справі.

Однак з поглибленням ізраїльсько-палестинського конфлікту, особливо після посилення блокади Гази й військових операцій Ізраїлю проти ХАМАС, турецька політика почала набувати більш конфронтаційного характеру. Важливим переломним моментом став інцидент з кораблем «Mavi Marmara» 2010 року, коли ізраїльський спецназ штурмував судно з гуманітарною флотилією до Гази, унаслідок чого загинули громадяни Туреччини. Ця подія викликала потужний резонанс у турецькому суспільстві й стала символом того, що Анкара готова відкрито кинути виклик Ізраїлю як союзникові США. Відносини між двома країнами різко погіршилися: було знижено рівень дипломатичних контактів, заморожено частину військово-технічної співпраці, риторика турецького керівництва на адресу Ізраїлю стала різко критичною.

Відтоді палестинське питання перетворилося на ключовий елемент турецького політичного дискурсу і важливий інструмент внутрішньої мобілізації. Керівництво Туреччини активно використовує тему Палестини у виступах на міжнародних форумах, підкреслює несправедливість ізраїльської політики щодо Гази та Західного берега, ставить під сумнів ефективність існуючого мирного процесу. Туреччина послідовно підтримує рішення, які посилюють міжнародну суб'єктність палестинців, виступає за двосторонню державу, критикує односторонні кроки Ізраїлю, зокрема розширення поселень. Ця позиція знаходить відгук у частини арабської громадської думки й сприяє посиленню м'якої сили Туреччини серед населення багатьох країн регіону.

Важливою особливістю турецької політики є одночасна підтримка офіційних палестинських структур і налагодження контактів із ХАМАС.

Анкара приймала у себе лідерів цього руху, надавала йому політичну легітимність у власному медійному й політичному просторі, наголошуючи на тому, що ХАМАС є частиною палестинської політичної реальності, яку неможливо ігнорувати. Таке залучення частково пояснюється ідеологічною близькістю між ХАМАС і Братами-мусульманами, до традиції яких апелює й сама Партія справедливості і розвитку. З іншого боку, підтримка Гази й ХАМАС дозволяє Туреччині позиціонувати себе як більш послідовного захисника палестинців, ніж низка арабських режимів, які з тих чи інших причин обрали більш стриманий курс щодо Ізраїлю.

Паралельно з політичними заявами Туреччина використовує й інструменти м'якої сили у палестинському напрямку. Через агентство ТІКА та інші структури реалізуються гуманітарні й інфраструктурні проєкти в секторі Газа та на Західному березі, надається медична допомога, фінансуються освітні ініціативи. Ці кроки не лише полегшують соціально-економічне становище частини палестинського населення, а й зміцнюють образ Туреччини як держави, яка не обмежується риторичною підтримкою, а робить конкретні дії.

Разом із тим, попри гучні політичні кризи та різкі заяви, турецько-ізраїльські відносини ніколи не перетворювалися на повний розрив. Торгівля між країнами продовжувала зростати або принаймні залишалася на значному рівні навіть у періоди політичної напруги, зберігалися канали неформальної взаємодії, а інтерес до відновлення дипломатичного діалогу періодично проявлявся з обох боків. Кілька спроб нормалізації – зокрема угода про примирення після «Mavi Marmara», а також обмін послами в середині 2010-х і на початку 2020-х років – свідчать про те, що і Анкара, і Тель-Авів усвідомлюють взаємну корисність бодай мінімальної координації, особливо у сфері безпеки та економіки.

Поштовхом до таких спроб часто стає зміна ширшого регіонального контексту. Посилення конкуренції в Східному Середземномор'ї навколо газових родовищ, створення нових форматів співпраці між Ізраїлем, Грецією,

Кіпром та низкою арабських держав, а також укладення «угоди Авраама» між Ізраїлем і деякими монархіями Перської затоки створили ризики маргіналізації Туреччини в регіональній енергетичній і безпековій архітектурі. У цих умовах Анкара зацікавлена хоча б у частковому налагодженні відносин із Ізраїлем, аби не опинитися повністю відсуненою від процесів, що визначають майбутнє Східного Середземномор'я.

Чергові загострення ізраїльсько-палестинського конфлікту, особливо масштабні військові операції в Газі, кожного разу ставлять турецьку дипломатію перед дилемою. З одного боку, на внутрішньому рівні та в ширшому мусульманському світі від Анкари очікують жорсткої, безкомпромісної позиції щодо дій Ізраїлю. Це посилює роль палестинського питання як інструменту внутрішньої мобілізації й підтвердження того, що турецьке керівництво стоїть на «правильному боці історії». З іншого боку, надто радикальні кроки – на кшталт остаточного розриву дипломатичних відносин або повної зупинки економічної співпраці – могли б позбавити Туреччину важелів впливу та негативно позначилися б на її відносинах із Заходом.

Таким чином, політика Туреччини щодо Ізраїлю та Палестини коливається між двома полюсами: прагненням зберегти статус відповідального регіонального актора, здатного до діалогу й співпраці, та бажанням закріпити за собою роль головного захисника палестинців і критика ізраїльської політики. На практиці це означає, що Анкара одночасно підтримує дипломатичні й економічні канали з Ізраїлем, але не відмовляється від жорсткої політичної риторики, активної гуманітарної присутності в Газі й контакту з силами, які Ізраїль та низка західних держав вважають терористичними.

З огляду на взаємозв'язок із ширшим близькосхідним контекстом, ізраїльсько-палестинський напрям вписується в загальну логіку турецької стратегії балансування. Позиція Анкари щодо Ізраїлю й Палестини впливає на її відносини із США, Європейським Союзом, монархіями Перської затоки, а

також із власними суспільними групами, для яких палестинське питання має сильний емоційний і релігійний заряд. Водночас саме через цю тему Туреччина намагається зміцнити свою м'яку силу й моральний авторитет у мусульманському світі, підкреслюючи, що здатна поєднувати прагматичну дипломатію з «принциповою» позицією.

У підсумку турецька політика щодо Ізраїлю та Палестини є одночасно й віддзеркаленням, і двигуном ширшої трансформації зовнішньої стратегії Анкари. Вона показує, як Туреччина намагається інтегрувати у власний курс історичну пам'ять, релігійні й ідеологічні мотиви, іміджеві цілі та жорсткі безпекові й економічні розрахунки. Ця складна комбінація визначає не лише характер її відносин із конкретними акторами, а й місце Туреччини в системі регіональних балансів, що надалі аналізується у розділах, присвячених взаємодії з Саудівською Аравією, Катаром та конфесійно-політичному виміру сунітсько-шиїтського розколу.

Відносини Туреччини з Саудівською Аравією та Катаром є важливим елементом її близькосхідної політики, оскільки саме у цьому трикутнику особливо чітко проявляється поєднання ідеологічних, геополітичних та економічних вимірів. Взаємодія Анкари з Ер-Ріядом і Дохою відображає ширші процеси формування регіональних «осей» та альянсів, конкуренцію за лідерство у сунітському світі, а також прагнення Туреччини закріпити свою роль як самостійного центру сили, здатного протистояти іранському впливу та одночасно маневрувати у відносинах із Заходом.

Історично відносини Туреччини та Саудівської Аравії тривалий час залишалися відносно стриманими, хоча й без різких конфронтацій. Обидві держави належать до табору сунітських мусульманських країн, але мають різний історичний досвід та легітимаційні опори. Для Туреччини важливою була спадщина секулярного кемалізму та амбіції республіки як модерної національної держави з османським минулим; для Саудівської Аравії – роль хранительки двох святинь ісламу та опора на союз династії Саудів з ваххабітським релігійним істеблішментом. У часи холодної війни обидві

держави загалом орієнтувалися на США, але не формували глибокого стратегічного партнерства між собою, обмежуючись переважно дипломатично-коректними контактами й епізодичною співпрацею.

Прихід до влади в Туреччині Партії справедливості і розвитку та посилення ролі ісламістського дискурсу створили передумови для зближення з рядом монархій Перської затоки, але одночасно заклали основи майбутнього суперництва з Ер-Ріядом. На початковому етапі Анкара й Саудівська Аравія мали спільні інтереси, пов'язані з балансуванням проти Ірану, стабілізацією Іраку, підтримкою сунітських груп у регіоні. Однак «Арабська весна» радикально змінила конфігурацію. Туреччина побачила в революційних процесах шанс для приходу до влади політично споріднених сил – передусім Братів-мусульман, тоді як саудівське керівництво сприйняло ці події як екзистенційну загрозу монархічним режимам і власній внутрішній стабільності.

Саме в Єгипті ця розбіжність проявилася найбільш гостро. Анкара активно підтримала обрання Мухаммеда Мурсі та уряду, пов'язаного з Братами-мусульманами, розглядала новий режим як стратегічного партнера й елемент майбутнього «поєднання» Туреччини з арабським світом. Саудівська Аравія ж із підозрою ставилася до ісламістського уряду, вбачаючи в ньому модель, яка може надихнути власні опозиційні кола. Після військового перевороту 2013 року Ер-Ріяд підтримав нову владу на чолі з ас-Сісі, тоді як Анкара категорично засудила його легітимацію. Унаслідок цього відносини Туреччини і Саудівської Аравії увійшли в фазу глибокої політичної недовіри, а єгипетський кейс став символом протилежного бачення майбутнього регіонального порядку.

На цьому тлі відносини Туреччини з Катаром розвивалися за протилежною траєкторією. Доха, як і Анкара, зробила ставку на підтримку сил, близьких до Братів-мусульман, у єгипетських, сирійських, лівійських та інших контекстах. Катарські медіа, передусім «Аль-Джазіра», активно висвітлювали події «Арабської весни» з позицій, що симпатизували

протестним рухам і новим політичним силам. Це створило підґрунтя для формування своєрідної осі Туреччина–Катар, яка протиставлялася блоку Саудівська Аравія–ОАЕ–Єгипет у боротьбі за вплив у регіоні.

Поглиблення турецько-катарського партнерства проявилось у кількох вимірах. По-перше, воно мало чітко виражений політичний та ідеологічний характер: обидві держави позиціонували себе як прихильники інклюзивнішої моделі політичного ісламу, що не відмовляється від виборів та елементів демократії. По-друге, співпраця охоплювала економічну й інвестиційну сферу: катарський капітал вклинювався у турецьку економіку, зокрема в банківський сектор, нерухомість, інфраструктурні проекти, що було особливо важливо для Анкари в умовах періодичних фінансових криз. По-третє, військовий вимір набув конкретної форми зі створенням турецької військової бази в Катарі, що закріпило безпековий компонент альянсу й стало символом готовності Анкари не лише політично, а й силово підтримувати свого партнера.

Кульмінацією конфронтації осей Туреччина–Катар і Саудівська Аравія–ОАЕ–Єгипет стала криза 2017 року, коли проти Дохи було оголошено блокаду, закрито кордони, висунуто ультимативні вимоги, серед яких – розрив зв'язків із Братами-мусульманами та обмеження військової присутності Туреччини. Анкара відреагувала на це однозначно: прискорила розгортання військового контингенту в Катарі, відкрила повітряний та морський коридори для постачання товарів і продовольства, демонстративно підтримала Доху у дипломатичному вимірі. Ці кроки остаточно закріпили образ Туреччини як головного союзника Катару та одночасно поглибили напруження із Саудівською Аравією та ОАЕ, які сприйняли турецьку політику як виклик своєму регіональному лідерству.

Паралельно суперництво переносилося на інші конфліктні майданчики. У Сирії Саудівська Аравія та її партнери робили ставку на одні угруповання й політичні сили, тоді як Туреччина – на інші; у Лівії Анкара підтримала Уряд національної згоди в Триполі, тоді як Ер-Ріяд, Абу-Дабі й Каїр робили основну ставку на сили генерала Хафтера. У різних формах відтворювалася логіка

«війн за довірених осіб», у яких Туреччина й Саудівська Аравія опинялися по різні боки, прагнучи не допустити одностороннього домінування іншої сторони.

Окремий, символічно дуже чутливий епізод у відносинах Анкари та Ер-Ріяда пов'язаний із убивством саудівського журналіста Джамаліа Хашоггі в стінах консульства Саудівської Аравії в Стамбулі 2018 року. Турецька влада використала цю подію для того, щоб поставити під сумнів міжнародний імідж саудівського керівництва, передусім спадкоємного принца Мухаммеда бен Салмана, і посилити власні позиції у глобальній та регіональній політичній грі. Публікація деталей розслідування, контрольований витік інформації в медіа, акцент на територіальному вимірі злочину (консульство як простір іноземної держави у великому турецькому місті) створили ситуацію, в якій Саудівська Аравія опинилася під потужним міжнародним тиском, а Туреччина – у ролі країни, що вимагає справедливості та дотримання норм міжнародного права. Це ще більше загострило особисту й політичну напруженість між лідерами двох держав.

Водночас уже наприкінці 2010-х та особливо у 2020-х роках почали проявлятися ознаки поступової нормалізації відносин. На це вплинули кілька чинників. По-перше, Туреччина сама зіткнулася з серйозними економічними проблемами – девальвацією національної валюти, інфляцією, потребою у зовнішніх інвестиціях. У цих умовах залучення капіталу з боку Саудівської Аравії, ОАЕ та інших багатих монархій Затоки стало важливим завданням для Анкари. По-друге, регіональний контекст також змінився: завершення кризи навколо блокади Катару, загальне послаблення хвилі революційних процесів, зміни у пріоритетах США щодо Близького Сходу стимулювали держави регіону до пошуку нових балансів і зниження рівня конфронтації.

На цьому тлі Туреччина розпочала активну дипломатичну офензиву, спрямовану на відновлення відносин не лише з Саудівською Аравією, а й з ОАЕ та Єгиптом. Відбулися взаємні візити високого рівня, було укладено низку інвестиційних і торговельних угод, риторика з обох боків пом'якшилася.

Анкара продемонструвала готовність частково дистанціюватися від надто різкої критики саудівського керівництва в контексті справи Хашоггі, натомість наголошуючи на спільних економічних інтересах та необхідності «переосмислення» регіональної співпраці. Саудівська Аравія й ОАЕ, зі свого боку, виявили зацікавленість у турецькому оборонно-промисловому потенціалі, інфраструктурних проєктах і ринках збуту, що додатково стимулювало зближення.

При цьому турецько-катарське партнерство не було згорнуте, але зазнало певної «нормалізації». Катар зберіг роль важливого інвестора й політичного союзника Туреччини, військова база продовжила функціонувати, однак сама конфігурація «осей» стала менш жорсткою. Завершення блокади Катару та відновлення відносин Дохи з Ер-Ріядом дозволили Анкарі позиціонувати себе вже не як частину конфронтаційного блоку, а як актора, який має добрі відносини з усіма сторонами й може грати більш гнучку дипломатичну гру.

Таким чином, відносини Туреччини із Саудівською Аравією та Катаром пройшли шлях від відносно нейтральної співпраці до гострого суперництва та конфліктних осей, а згодом – до прагматичної нормалізації, спричиненої як внутрішніми економічними потребами, так і зміною регіонального балансу сил. Для Анкари цей досвід став важливим уроком щодо меж і можливостей ідеологізованої зовнішньої політики: ставка на підтримку політичного ісламу й близькість до Братів-мусульман принесла тактичні дивіденди в певних контекстах, але водночас спричинила серйозні конфлікти з впливовими монархіями Затоки. Перехід до більш прагматичної лінії, спрямованої на залучення інвестицій і зменшення відкритої конфронтації, не скасовує фундаментальної конкуренції за символічне й політичне лідерство у сунітському світі, однак переводить її в більш гнучкі форми.

Сунітсько-шиїтський поділ в ісламі має глибокі історичні корені, пов'язані з суперечками щодо спадкоємності влади після смерті пророка Мухаммеда, але в сучасному близькосхідному контексті він набув насамперед

політичного та геополітичного характеру. Іран виступає ядром шийтського табору, спираючись на союзницькі сили в Іраку, Сирії, Лівані, Ємені та інших країнах, тоді як Саудівська Аравія та частина сунітських монархій Перської затоки позиціонують себе як опоненти розширення іранського впливу. У цій схемі Туреччина часто сприймається як ще один центр сунітського світу, який може кинути виклик як Ірану, так і традиційному лідерству Ер-Ріада. Однак таке уявлення лише частково відображає реальність.

Зовнішньополітичний курс Анкари за доби Партії справедливості і розвитку справді супроводжується активним апелюванням до ісламської ідентичності. Турецьке керівництво позиціонує себе як захисника мусульман загалом, наголошує на несправедливості щодо палестинців, сирійців, жертв конфліктів в Іраку, М'янмі та інших регіонах. У риторичі часто використовується мова умми – єдиної мусульманської спільноти – що дозволяє Туреччині претендувати на роль одного з її моральних та політичних центрів. Втім, на відміну від Саудівської Аравії, яка тривалий час спиралася на жорстко окреслену ваххабітську традицію, Анкара просуває більш гібридний, «політично ісламістський» дискурс, пов'язаний з ідеями Братів-мусульман та синтезом ісламу з елементами виборчої демократії.

У конфесійній площині це означає, що Туреччина радше репрезентує певний варіант сунітського політичного ісламу, ніж «сунізм» як такий. Вона підтримує близькі їй політичні сили, зокрема структури, споріднені з Братами-мусульманами в Єгипті, Сирії, Тунісі, а також ХАМАС у палестинському контексті. Саме через цю лінію Анкара неодноразово вступала в конфлікт із Саудівською Аравією та ОАЕ, для яких Брати-мусульмани є загрозою внутрішній стабільності. Таким чином, навіть у межах «сунітського табору» Туреччина виступає конкурентом, а не просто союзником, претендуючи на альтернативну модель лідерства.

2.3. Роль Туреччини у регіональних безпекових процесах

У другій половині XX – на початку XXI століття Туреччина поступово перетворилася з периферійного члена західного блокового альянсу на одного з ключових регіональних безпекових акторів, чия політика безпосередньо впливає на конфігурацію стабільності в Східному Середземномор'ї, на Близькому Сході, на Балканах і в Чорноморському регіоні. Геостратегічне розташування на перетині Європи, Азії та Близького Сходу, контроль над протоками, значний демографічний потенціал і членство в НАТО надають Туреччині об'єктивні ресурси для того, щоб претендувати на роль «середньої держави» з розширеним безпековим впливом [12; 21]. Одночасно глибокі внутрішньополітичні трансформації – зміна цивільно-військових відносин, прихід до влади Партії справедливості і розвитку, економічне зростання 2000-х років – створили передумови для більш проактивної та самостійної зовнішньої і безпекової стратегії [13; 22].

Еволюція турецької безпекової політики після завершення холодної війни демонструє перехід від переважно оборонного, орієнтованого на стримування СРСР і контроль над Егейсько-Середземноморським напрямком курсу до більш проактивної, «зовнішньо проєктованої» стратегії. Якщо в 1980–1990-х роках ключовими загрозами офіційно вважалися радянський/російський чинник, грецько-кіпрське питання та внутрішня активність Робітничої партії Курдистану (РПК), то з початку 2000-х на перший план вийшли нестабільність у сусідніх державах, транснаціональний тероризм, «розпад» державності в Іраку та Сирії, а також пов'язані з ними міграційні й гуманітарні кризи [13; 22; 24]. Змінилася і логіка використання збройних сил: від класичної оборонної доктрини – до регулярного застосування армії за межами національної території в рамках транскордонних операцій та миротворчих місій.

У цьому контексті важливе значення мають офіційні концептуальні документи та позиції МЗС Туреччини. У базових оглядах зовнішньої політики Анкара підкреслює, що її безпековий курс ґрунтується на поєднанні «активної

дипломатії», «гуманітарного підходу» та «внеску в мир і стабільність у ширшому регіоні» [12]. Наголошується, що Туреччина не обмежується суто оборонними функціями в рамках НАТО, а шукає можливості виступати як посередник, миротворець і донор стабілізаційних програм у країнах, де тривають конфлікти або відбувається постконфліктна відбудова [12; 13]. Така риторика має подвійний характер: з одного боку, вона покликана закріпити образ Туреччини як відповідального міжнародного актора, з іншого – слугує ідеологічним виправданням активного використання військової сили поза власними кордонами.

Особливий вимір турецької участі у регіональних безпекових процесах становлять миротворчі місії та операції з підтримання миру. Туреччина бере участь у миротворчих операціях ООН та партнерських місіях НАТО, включно з контингентами на Балканах, у Лівані, Афганістані та інших регіонах [18; 29]. Згідно з даними про національний внесок, турецькі військовослужбовці та поліцейські підрозділи регулярно задіяні в операціях із підтримання миру, моніторингу припинення вогню, стабілізації постконфліктних територій [29]. Ці місії виконують не лише суто безпекову функцію, а й сприяють формуванню іміджу Туреччини як держави, здатної діяти відповідно до мандатів ООН і спільних рішень міжнародної спільноти.

Зміна балансу між дипломатичними й військовими інструментами особливо помітна на тлі подій після 2011 року, коли «Арабська весна» спричинила розпад або фрагментацію низки сусідніх держав, насамперед Сирії та Іраку. У звітах і дослідженнях, присвячених політиці Туреччини, підкреслюється, що Анкара дедалі більше сприймає себе як державу, яка не може обмежуватися спостереженням за «експортом нестабільності», а має «проектувати безпеку» за межі своїх кордонів [13; 18; 22]. Це проявляється в систематичному використанні транскордонних операцій, спрямованих проти терористичних організацій та інших недержавних акторів, що, на думку турецького керівництва, загрожують національній безпеці й територіальній цілісності.

Перехід Туреччини від переважно оборонної до проактивної безпекової стратегії найяскравіше виявився у формі систематичних військових операцій на території Сирії та Іраку. Якщо в 1990-х роках транскордонні дії Анкари мали радше епізодичний характер і зосереджувалися на боротьбі з РПК у гірських районах Північного Іраку, то з середини 2010-х років Туреччина перейшла до моделі фактичного «проектування безпеки» за межі своїх кордонів, створюючи контрольовані зони, розгортаючи довготривалу військову присутність і поєднуючи силові інструменти з елементами стабілізаційної політики [8; 49; 56]. Офіційним обґрунтуванням таких дій виступають посилення на право на самооборону відповідно до статті 51 Статуту ООН, необхідність боротьби з тероризмом і запобігання формуванню ворожих політично-військових структур у безпосередній прикордонній зоні [56].

У сирійському напрямку сучасний цикл турецьких операцій розпочався у 2016 році з операції «Euphrates Shield». Формально вона була спрямована на витіснення з прикордонної смуги загонів «Ісламської держави», однак не менш важливим завданням стало недопущення з'єднання під контролем курдських формувань YPG окремих анклавів на півночі Сирії, що могло утворити суцільний коридор уздовж турецького кордону [4; 37; 56]. У межах операції турецькі війська та підконтрольні їм сирійські угруповання встановили контроль над низкою населених пунктів, включно з районом м. ель-Баб, створивши першу велику зону, де Анкара здійснює безпосередній вплив на безпекові та адміністративні процеси [56].

Наступним етапом стала операція «Olive Branch» 2018 року, спрямована на курдський кантон Афрін. Турецьке керівництво відверто позначило своїм головним завданням «ліквідацію терористичної загрози з боку YPG», які в Анкарі вважаються сирійським відгалуженням РПК [37; 56; 64]. Військові дії завершилися витісненням курдських формувань з Афріна, розгортанням там турецьких військових і союзних сирійських структур, що посилює контроль Анкари над важливим фрагментом кордону. Операція супроводжувалася

серйозною критикою з боку частини міжнародної спільноти, однак Туреччина наполягала, що її дії мають виключно оборонний характер і спрямовані проти тероризму [23; 64].

У 2019 році було проведено ще одну масштабну операцію – «Peace Spring», спрямовану на схід від Євфрату. Її метою проголошувалося створення «зони безпеки» вздовж кордону, очищеної від сил YPG/SDF, а також створення умов для повернення частини сирійських біженців з території Туреччини [4; 44; 56]. Операція відбувалася на тлі різкої зміни балансу сил: часткового відходу американських військ, активізації Росії та сирійського уряду. Це змусило Анкару діяти в складному дипломатичному середовищі, одночасно ведучи переговори з Вашингтоном і Москвою щодо параметрів майбутнього контролю над прикордонними районами. У результаті Туреччина закріпила за собою нові ділянки території, але зіткнулася з хвилею критики з боку ЄС і низки західних держав, які ставили під сумнів відповідність операції міжнародному праву та застерігали щодо гуманітарних наслідків [4; 23].

У продовження цієї лінії Анкара проводила й інші військові акції в Сирії, зокрема операцію «Spring Shield» 2020 року, пов'язану з ескалацією конфлікту в провінції Ідліб. Тут Туреччина позиціонувала себе не лише як сторону, що захищає власні війська і підконтрольні сили від сирійських урядових і союзних їм російських та іранських формувань, а й як актор, який прагне запобігти черговій хвилі масового переміщення біженців до своїх кордонів [8; 56]. У цьому випадку військові дії були тісно ув'язані з дипломатичними домовленостями з Росією щодо режиму припинення вогню та зон патрулювання, що ще раз продемонструвало, як Туреччина поєднує жорстку силу з інструментами переговорів у реалізації своїх безпекових цілей [4; 8; 56].

В Іраку турецькі військові операції мають довшу історію, яка бере початок ще з 1990-х років, коли Анкара регулярно проводила транскордонні рейди проти баз РПК на півночі країни. Проте в останні роки ця діяльність набула більш системного характеру у вигляді серії операцій під умовною назвою «Claw» (Claw-Eagle, Claw-Tiger тощо), що розгортаються в гірських

районах Курдського регіону [35; 37; 56]. Їхня мета полягає в руйнуванні інфраструктури РПК, перериванні логістичних маршрутів, створенні мережі форпостів і баз, які дозволять контролювати ключові перевали та унеможливити концентрацію сил повстанців поблизу турецького кордону [37; 69].

Політично ця активність виправдовується як частина боротьби з тероризмом і захисту територіальної цілісності Туреччини. Анкара наголошує, що центральний уряд Іраку не в змозі самотійно ліквідувати бази РПК на своїй території, а отже Туреччина змушена діяти, посиляючись на право на самооборону [35; 69]. Водночас такі дії періодично викликають протести з боку Багдада та критичні заяви представників Курдського регіону, які вказують на порушення суверенітету та ризики дестабілізації відносно спокійних районів [35]. Незважаючи на це, турецьке керівництво демонструє готовність підтримувати довготривалу військову присутність у Північному Іраку, розглядаючи її як ключовий елемент регіональної оборони від РПК [37; 69].

На перетині сирійського та іракського напрямів виникає ефект «просторової єдності» турецьких операцій, коли боротьба з курдськими формуваннями сприймається як єдиний безпековий фронт, що проходить через Північну Сирію та Північний Ірак. Дослідники підкреслюють, що Анкара розглядає структури YPG/SDF, РПК та пов'язані з ними організації як частини єдиного «терористичного континууму», а отже не проводить принципової різниці між внутрішнім і зовнішнім виміром конфлікту [32; 37; 69]. Це пояснює, чому операції в Сирії й Іраку часто мають дзеркальний характер з точки зору цілей (ліквідація «терористичних коридорів»), використовуваних засобів (артилерія, авіаудари, спеціальні підрозділи, опора на місцеві сили) та дискурсивного оформлення (захист кордонів, створення «зон безпеки») [37; 56].

Міжнародна реакція на турецькі операції є суперечливою. З одного боку, Туреччина залишається важливим союзником у рамках НАТО та партнером

Заходу у боротьбі з міжнародним тероризмом. Її внесок у зусилля проти «Ісламської держави», участь у контролі над потоками біженців та стабілізаційних заходах у прикордонних районах визнаються й підтримуються у низці документів [8; 56]. З іншого боку, односторонній характер багатьох операцій, обмежене інформування партнерів і випадки, коли ударів зазнавали сили, що співпрацюють із США чи іншими західними акторами, викликали серйозні напруження. Особливо гостро це проявилось у зв'язку з тим, що США розглядали курдські формування YPG/SDF як ключового союзника у боротьбі з ІДІЛ, тоді як Туреччина наполягала на їхньому зв'язку з РПК і, відповідно, на їхньому «терористичному» статусі [37; 58; 69].

Європейський Союз і окремі його держави-члени також неодноразово критикували турецькі операції, зокрема «Peace Spring», вказуючи на ризики етнічної інженерії, порушення прав людини та можливість нових хвиль біженців [23; 44]. У відповідь Анкара наголошувала, що саме її дії створюють умови для добровільного повернення сирійців на батьківщину, а також запобігають зміцненню терористичних структур у безпосередній близькості до кордону. Таким чином, у дискурсі Туреччини власні операції подаються як внесок у регіональну й європейську безпеку, тоді як критики побоюються, що вони можуть закріпити фрагментацію Сирії та створити довготривалі зони фактичної окупації [23; 44; 56].

Курдське питання посідає центральне місце у системі національної безпеки Туреччини і водночас має виразний регіональний вимір. На відміну від багатьох інших загроз, які Анкара сприймає як зовнішні, конфлікт із курдським рухом поєднує внутрішній і зовнішній аспекти, оскільки курдське населення проживає на території кількох держав – Туреччини, Сирії, Іраку та Ірану, а основний противник Анкари – Робітнича партія Курдистану (РПК) – діє у транскордонному просторі [11; 32; 69]. Тому курдське питання стало тим фокусом, через який турецьке керівництво бачить значну частину безпекових процесів у регіоні, включно з політикою щодо Сирії та Іраку, відносинами з

США й ЄС, а також вибором інструментів – від політичного діалогу до масштабних військових операцій.

Історично витоки курдського питання пов'язані з політикою ранньої Турецької Республіки, яка будувалася на унітарному, жорстко асиміляційному розумінні нації та держави [15; 58]. Курди, попри значну чисельність і компактне проживання, довгий час офіційно не визнавалися окремою етнічною спільнотою, а будь-які прояви окремішності розглядалися як загроза територіальній цілісності. Серія повстань у 1920–1930-х роках, жорстке їх придушення, політика депортацій та культурних заборон заклали основу тривалого конфлікту між державою та частиною курдського населення [11; 15].

У 1970–1980-х роках конфлікт набув нової форми з появою РПК, яка поєднувала марксистську ідеологію з курдським націоналізмом і поставила за мету створення незалежного Курдистану. Починаючи з 1984 року РПК розгорнула інтенсивну збройну боротьбу проти турецької держави, що призвело до ескалації насильства, масових переміщень населення і глибокої мілітаризації південно-східних регіонів Туреччини [15; 58]. У відповідь турецька влада запровадила надзвичайний стан, розширила повноваження силових структур, створила мережу «сільських охоронців», а сам конфлікт був чітко оформлений як загроза національній безпеці та територіальній цілісності – фактично найважливіша внутрішня загроза після завершення холодної війни [32; 58].

Дослідження безпекового дискурсу Анкари показують, що саме курдське питання стало центральним елементом конструювання образу «внутрішнього ворога», який поступово набув і зовнішнього виміру [32; 69]. У політичних документах і заявах найвищого керівництва РПК представлена як терористична організація, що прагне розколоти країну, а її діяльність – як продукт «змови» зовнішніх сил, які використовують курдський фактор для послаблення Туреччини [32]. Така рамка дозволяє не лише легітимувати широке застосування силових заходів на власній території, а й виправдовувати

транскордонні операції проти баз РПК в Іраку, а згодом – проти споріднених структур у Сирії [37; 69].

Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років конфлікт пройшов через низку важливих переломних моментів. Захоплення лідера РПК Абдулли Оджалана 1999 року, зміна міжнародного контексту після завершення холодної війни, початок європейського курсу Туреччини створили певні стимули для переосмислення суто силового підходу [11; 15; 58]. У межах процесу реформ, пов'язаних із перспективою членства в ЄС, Анкара вжила низку кроків, спрямованих на пом'якшення культурно-мовних заборон, легалізацію використання курдської мови в медіа та освіті, частково – на розширення громадянських прав у регіоні [58; 59]. Однак, попри ці зміни, сам конфлікт не було вирішено: РПК зберегла військовий потенціал і бази в Північному Іраку, а українсько-політичні перетворення залишалися суперечливими і неповними [11; 15].

Особливе місце в еволюції курдського питання займає так званий «мирний процес» 2000–2010-х років, коли турецьке керівництво за правління Партії справедливості і розвитку намагалося поєднати подальшу лібералізацію з пошуком політичного рішення [15; 48]. Відбувалися непрямі переговори з представниками РПК, запроваджувалися амністії, посилювався діалог із легальними курдськими партіями, а насильство значною мірою пішло на спад [15; 59]. Для зовнішньої політики це відкривало можливість більш гнучкого курсу: Анкара розширювала співпрацю з Курдським регіоном в Іраку, вибудовувала відносини із сирійським керівництвом, зменшувала ризики одночасної ескалації на кількох фронтах.

Однак уже в середині 2010-х років цей процес зазнав краху. Внутрішньополітична поляризація, посилення націоналістичних тенденцій, збройні зіткнення у низці міст південного сходу, а також вплив насильства в Сирії призвели до відновлення широкомасштабних боїв між турецькими силами безпеки та РПК [48; 50; 69]. Мирний трек фактично було згорнуто, а курдське питання знову набуло суто безпекового характеру: будь-які форми

курдської політичної активності все частіше ототожнювалися з тероризмом, а державна риторика стала різкішою [50; 59].

Саме в цей період курдське питання остаточно набуває виразного регіонального виміру. Події в Сирії після 2011 року стали поворотним моментом: на тлі краху центральної влади у північних районах країни формується автономний курдський політичний та військовий суб'єкт, пов'язаний з Партією демократичного союзу (PYD) та її збройним крилом YPG [37; 42]. Для частини міжнародної спільноти, насамперед США та деяких європейських країн, ці сили стали ключовим союзником у боротьбі проти «Ісламської держави». Для Туреччини ж їхнє посилення сприймалося як пряме продовження загрози з боку РПК, оскільки Анкара розглядає PYD/YPG як її сирійське відгалуження [32; 37; 58].

Це розходження в оцінках стало одним із головних факторів, які штовхнули Туреччину до серії військових операцій у Північній Сирії. Боячись створення суцільного «курдського коридору» вздовж свого кордону, Анкара послідовно виступала проти територіальної консолідації під контролем YPG, а потім здійснила операції «Euphrates Shield», «Olive Branch» та «Peace Spring», про які йшлося в попередньому розділі [37; 56]. Кожна з цих операцій офіційно обґрунтовувалася не лише боротьбою з тероризмом, а й необхідністю не допустити формування курдської автономії, яка могла б посилити позиції РПК і надихнути курдське населення Туреччини [37; 42; 69]. Таким чином, внутрішній страх перед розколом держави безпосередньо трансформувався у транскордонну безпекову активність.

Подібна логіка діє й у відносинах із Іраком. Базові табори РПК історично розташовані в гірських районах Північного Іраку, куди турецькі сили ще з 1990-х років здійснювали транскордонні рейди [35; 37]. У XXI столітті ці операції стали систематичнішими, а їх інтенсивність зросла паралельно з загостренням конфлікту всередині Туреччини [37; 69]. При цьому Анкара опинилася в складній ситуації: з одного боку, вона поглиблює економічну й енергетичну співпрацю з Курдським регіоном Іраку, розглядаючи його як

важливий ринок і транзитний коридор; з іншого – саме на його території розташовані бази РПК, які турецька армія регулярно атакує [11; 35]. Це створює парадоксальну ситуацію, коли партнер і простір для операцій співіснують у межах одного політико-географічного утворення.

Курдське питання суттєво впливає й на відносини Туреччини із західними союзниками. З одного боку, ЄС і США визнають РПК терористичною організацією, що формально створює підґрунтя для спільної боротьби з нею. З іншого боку, підтримка Заходом сирійських курдських формувань YPG/SDF як ефективної сили проти «Ісламської держави» викликала глибокі суперечності з Анкарою [37; 58; 69]. Турецьке керівництво звинувачує партнерів у «подвійному стандарті», наполягаючи, що неможливо одночасно засуджувати тероризм і співпрацювати зі структурами, пов'язаними з РПК. Це напруження відобразилося на ширшому спектрі питань – від доступу Туреччини до передових збройних систем до переговорів про членство в ЄС [58; 59].

Подібним чином курдське питання впливає і на внутрішньополітичну динаміку Туреччини, що, у свою чергу, відображається на зовнішній політиці. На тлі загострення конфлікту влада часто використовує риторику національної єдності проти «тероризму», звужуючи простір для легальної курдської політичної репрезентації та посилюючи контроль над медіа, громадськими організаціями та місцевим самоврядуванням у регіонах із компактним проживанням курдів [50; 59]. Це сприяє зміцненню націоналістичного консенсусу щодо силового вирішення питання, але водночас знижує шанси на повернення до політичного діалогу, оскільки будь-які компроміси можуть бути представлені як «зрада» державних інтересів [11; 15].

Зміна підходу до курдського питання могла б істотно трансформувати роль Туреччини в регіональних безпекових процесах. У разі досягнення стійкого внутрішнього компромісу Анкара отримала б можливість зменшити залежність від постійного використання військових інструментів у Сирії та Іраку, зміцнити позиції як посередника, а не лише воюючої сторони, і зробити

більший внесок у формування інклюзивної безпекової архітектури на Близькому Сході [11; 48; 69]. Навпаки, збереження нинішньої моделі, в якій курдський чинник і далі сприймається переважно як екзистенційна загроза, означатиме продовження циклу силових операцій, високий рівень напруження у відносинах із сусідами і ризик нових криз у відносинах із західними партнерами [32; 58; 59].

Отже, курдське питання виступає ключовим структурним фактором, що визначає як внутрішній, так і зовнішній виміри безпекової політики Туреччини. Воно є головним мотивом військових операцій у Сирії та Іраку, важливим елементом взаємодії з США, ЄС та регіональними державами, а також одним із головних обмежень для повноцінної реалізації амбіцій Анкари як регіонального безпекового лідера. Саме тому аналіз ролі Туреччини у регіональних безпекових процесах неможливо відокремити від динаміки курдського питання, а перспективи зміни її статусу в регіоні значною мірою залежать від того, який шлях вирішення цього конфлікту буде обрано в найближчі роки.

Висновки до розділу 2.

Перспективи ролі Туреччини в регіональних безпекових процесах істотно залежать від того, яким шляхом піде подальший розвиток її внутрішньої політики та курдського питання. Збереження домінування силового підходу означатиме продовження циклу військових операцій, складні відносини з низкою сусідів і перманентну амбівалентність у взаєминах із Заходом. Натомість поступове повернення до політичних форм врегулювання, децентралізації та розширення прав курдського населення відкривало б можливість для зміни ролі Туреччини – від переважно «жорсткого» актора до більш збалансованого гаранта безпеки, здатного поєднувати військовий потенціал із довірою партнерів і моральною легітимністю. У будь-якому разі без Туреччини як активного учасника

неможливо уявити ні нову архітектуру безпеки на Близькому Сході, ні ефективне врегулювання ключових регіональних конфліктів.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

3.1. Регулювання конфліктів та участь у регіональних кризах

Участь Туреччини в регіональних конфліктах і кризах стала одним із ключових вимірів її зовнішньої політики на Близькому Сході. Сирійський конфлікт, громадянська війна в Лівії, нестабільність в Іраку та війна проти тероризму надали Анкарі можливість утвердитися як активний військово-політичний актор, але водночас поставили її перед низкою серйозних викликів. У перспективі саме те, як Туреччина зможе поєднати роль силового гравця та посередника, буде визначати загальні контури її зовнішньополітичної стратегії, а також масштаби її впливу на майбутню архітектуру безпеки Близького Сходу.

Сирійський конфлікт уже фактично перетворився на «лабораторію», в якій Анкара випробовує модель поєднання боротьби з тероризмом, створення «зон безпеки» та використання локальних проксі-сил. Упродовж останнього десятиліття Туреччина провела низку великих військових операцій у північній Сирії – «Euphrates Shield», «Olive Branch», «Peace Spring» – що офіційно обґрунтовувалися необхідністю ліквідації загрози з боку ІДІЛ та курдських формувань YPG, пов'язаних, на думку Анкари, з РПК [8; 25; 43; 73]. Ці операції призвели до встановлення турецького контролю над значними територіями вздовж кордону й створення фактичних протекторатів, де турецькі військові та цивільні структури відповідають за безпеку, адміністрацію й базові послуги [8; 17; 73].

У перспективі головне питання полягає в тому, чи зможе Анкара трансформувати цю військову присутність у стійкий політико-адміністративний порядок, який би одночасно гарантував безпеку кордонів, обмежував вплив ворожих Туреччині акторів та не провокував постійного

опору з боку місцевого населення. Дослідники наголошують, що фактична інституціоналізація «зон безпеки» передбачатиме створення тривалих механізмів управління, інтеграцію місцевих структур у певну модель субнаціонального врядування та вирішення чутливого питання демографічних змін, пов'язаних із переселенням сирійських біженців з території Туреччини [43; 45; 49]. Для Анкари це відкриває шанс «перенаправити» частину біженців назад до Сирії й тим самим зменшити соціально-економічний тиск усередині країни, але водночас створює ризики звинувачень у демографічній інженерії та порушеннях міжнародного права [45; 49; 72].

Не менш важливим є можливий політичний вимір майбутнього врегулювання сирійського конфлікту. Останні роки фіксують тенденцію до обережного зближення між Туреччиною та режимом Башара Асада за посередництва Росії та Ірану [68; 73]. Якщо такий процес набуде реальних форм, він може змінити логіку турецької присутності в Сирії: головним партнером у боротьбі проти курдських формувань може стати сам Дамаск, що потенційно відкриє шлях до узгоджених операцій проти YPG/SDF. Водночас це означало б визнання Туреччиною збереження влади Асада, що може викликати напруження з частиною сирійської опозиції, яку Анкара довгі роки підтримувала, та ставить питання про баланс між прагматизмом і попередніми політичними деклараціями [45; 68].

Боротьба з тероризмом у сирійському вимірі в перспективі також залишатиметься подвійною. З одного боку, поразка ІДІЛ як квазі-державного утворення не усуває ризику ревіталізації радикальних мереж, для боротьби з якими Туреччина буде змушена зберігати щонайменше обмежену військову присутність і координацію з міжнародними партнерами [68; 73]. З іншого боку, ототожнення Анкарою YPG/SDF з РПК продовжуватиме створювати конфлікт інтересів із США та частиною європейських держав, які розглядають ці сили як ключовий елемент місцевої безпекової архітектури [8; 17; 49]. У перспективі це означає, що сирійський трек і надалі буде чи не головним джерелом напруги у відносинах Туреччини із західними союзниками.

У Лівії участь Туреччини у конфлікті стала переломним моментом, коли вона продемонструвала готовність застосовувати силу далеко за межами безпосереднього географічного оточення. Підтримка Уряду національної згоди в Тріполі у 2019–2020 роках, постачання зброї, розгортання військових радників та безпілотників, укладення морської угоди про делімітацію кордонів у Східному Середземномор'ї – все це перетворило Анкару на одного з ключових акторів лівійського конфлікту [10; 48; 56]. Згідно з аналітичними оцінками, Туреччина фактично зупинила наступ сил Хафтара на Тріполі, змінила військовий баланс і забезпечила політичне виживання свого союзника, що дозволило їй претендувати на роль «пауерброкера» у внутрішньолівійських переговорах [4; 10; 23].

Перспективно лівійський трек відкриває для Анкари кілька можливостей. По-перше, Туреччина може закріпити за собою довгострокову військову присутність на основі двосторонніх угод про військове співробітництво, що підсилюватиме її позиції в Середземномор'ї й Північній Африці [48]. По-друге, участь у відбудові лівійської інфраструктури, енергетичних та портових проєктах може надати турецькому бізнесу нові ринки та посилити економічний вимір зовнішньої політики [4; 56]. По-третє, нормалізація відносин Туреччини з Єгиптом, ОАЕ та Саудівською Аравією створює перспективу поступового переведення лівійського питання з площини «битви проксі» до більш інклюзивного формату врегулювання, де Анкара буде одним із необхідних партнерів [2; 4].

Втім, майбутнє турецького впливу в Лівії залишається вкрай залежним від внутрішньополітичної динаміки цієї країни. Нестійкі інститути, конкуренція між регіональними центрами влади, наявність численних озброєних угруповань створюють ризик того, що навіть значні турецькі інвестиції в безпеку й політичну підтримку можуть бути нівельовані раптовими змінами балансу сил [23; 56]. До того ж конкуренція з іншими зовнішніми акторами – Росією, ОАЕ, Єгиптом, окремими європейськими державами – може призвести до нових фаз конфронтації, у яких Туреччина

опиниться втягнутою в конфлікти ширшого масштабу, ніж безпосередньо лівійський [4; 10].

Участь Туреччини в іракському вимірі боротьби з тероризмом базується насамперед на протидії РПК, яка має розгалужену інфраструктуру в гірських районах Північного Іраку. Операції серії «Claw» – Claw-Eagle, Claw-Tiger, Claw-Lock та інші – стали прикладом систематичної транскордонної кампанії, спрямованої на руйнування баз РПК, переривання її логістичних маршрутів та створення мережі турецьких військових постів у прикордонних районах [35; 44; 64]. Офіційні документи й звіти наголошують, що ці операції проводяться в межах права на самооборону та за доволі тривалих мандатів, схвалених турецьким парламентом [15; 35; 64].

У перспективі Туреччина, очевидно, продовжить таку практику, прагнучи перетворити свою присутність у Північному Іраку на структурний елемент системи національної безпеки. Можна очікувати подальшого укріплення тимчасових баз, розширення мережі доріг і спостережних пунктів, що, з точки зору Анкари, має зменшити спроможність РПК здійснювати напади на турецькій території [35; 37]. Паралельно триватиме й економічний вимір: Туреччина зацікавлена у збереженні й розширенні співпраці з Курдським регіоном Іраку та центральним урядом у Багдаді, насамперед у сфері енергетики й торгівлі [32; 37]. Якщо Анкарі вдасться поєднати жорсткий силовий тиск із розбудовою взаємовигідних економічних відносин, це може створити нову модель «контрольованої взаємозалежності», яка зменшить підтримку РПК на місцевому рівні.

Водночас така стратегія супроводжуватиметься серйозними викликами. Постійні турецькі операції викликають невдоволення частини іракського суспільства й політичних сил, які розглядають їх як порушення суверенітету [35; 64]. Вплив Ірану та пов'язаних із ним шіїтських угруповань також обмежує можливості Анкари для маневру: надмірне посилення турецької військової присутності може бути сприйняте Тегераном як загроза його власному впливу в Іраку [32; 37]. Не виключено, що в разі зміни політичної

конфігурації в Багдаді Туреччина зіткнеться з більш жорсткими вимогами щодо згортання операцій, що поставить під питання довгострокову доцільність нинішньої моделі транскордонної боротьби з тероризмом.

Окремим виміром участі Туреччини в регіональних кризах є її посередницька й миротворча активність. Упродовж останніх років Анкара послідовно формує образ держави-посередника, здатної вести діалог із різними сторонами конфліктів – від Балкан і Кавказу до Близького Сходу й війни Росії проти України [58; 59; 69]. Саме в цьому контексті слід розглядати турецьку роль у «зерновій угоді» 2022 року, де Туреччина разом з ООН виступила гаранткою експорту українського зерна Чорним морем у умовах російської агресії [11; 66; 69]. Цей кейс продемонстрував потенціал Анкари виступати як необхідний посередник між Заходом і Росією та як ключовий актор чорноморської безпеки.

3.2 Виклики та перспективи розвитку зовнішньої політики Туреччини

Проте миротворчий і посередницький потенціал Туреччини має і свої обмеження. У низці конфліктів – насамперед у Сирії, Лівії, на Південному Кавказі – Анкара є не нейтральним арбітром, а зацікавленою стороною, що викликає підозри з боку інших акторів і знижує її сприйняття як неупередженого посередника [1; 42; 58]. Крім того, посередницькі ініціативи Туреччини тісно пов'язані з її прагненням до стратегічної автономії й посилення власного впливу, що може сприйматися як спроба інструменталізувати миротворчість для просування національних інтересів [14; 50; 69]. У разі провалу таких ініціатив репутаційні втрати можуть виявитися значними, особливо якщо очікування міжнародної спільноти щодо ролі Анкари будуть завищеними.

Узагальнюючи, участь Туреччини в регулюванні конфліктів і регіональних криз на Близькому Сході створює для неї як суттєві можливості,

так і великі ризики. Сирійський, лівійський та іракський кейси дозволяють Анкарі проектувати силу, закріплювати військово-політичну присутність, зміцнювати статус регіональної держави й формувати аргументи на користь своєї незамінності для НАТО, ЄС і США. Водночас вони потребують значних ресурсів, провокують напруження із західними партнерами, створюють точки зіткнення з Росією та Іраном і не гарантують довгострокового успіху в умовах високої внутрішньої нестабільності відповідних країн.

Перспективи зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході значною мірою залежатимуть від того, чи зможе вона поступово перевести нинішню модель силового втручання в більш інституціоналізовані формати врегулювання – через політичні домовленості, економічну інтеграцію та посередницькі ініціативи. Якщо Анкарі вдасться балансувати між роллю військового актора й посередника, не руйнуючи критично важливі зв'язки з НАТО, США та ЄС і водночас зберігаючи контрольовану взаємозалежність із Росією та регіональними гравцями, вона зможе закріпити за собою статус одного з головних архітекторів майбутньої безпекової системи Близького Сходу. Якщо ж внутрішні обмеження, конфлікти інтересів із ключовими партнерами та надмірне розпорошення ресурсів візьмуть гору, турецька участь у регіональних кризах ризикує перетворитися радше на джерело вразливості, ніж на інструмент посилення її міжнародних позицій.

Особливе місце серед внутрішніх чинників займає курдське питання, яке одночасно є внутрішньою безпековою проблемою і визначальним фактором регіональної політики Туреччини. Загострення боротьби з РПК, визнаною в Туреччині терористичною організацією, прямо впливає на політику Анкари щодо північної Сирії та Іраку, формує її ставлення до курдських формувань YPG/SDF і суттєво обмежує простір для компромісів із США й частиною союзників по НАТО [71; 74]. Перспективи зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході багато в чому залежать від того, чи залишатиметься курдське питання виключно предметом силового реагування, чи вдасться у довгостроковій перспективі повернутися до політичних форматів

врегулювання. Рестарт мирного процесу, який був перерваний у середині 2010-х років, міг би істотно знизити рівень напруги в турецько-курдських відносинах і, відповідно, зменшити потребу в постійних військових операціях за кордоном, відкривши більше можливостей для дипломатії [70; 71]. Натомість сценарій подальшого загострення внутрішнього курдського конфлікту означатиме збереження логіки «укріпленої фортеці», що стимулює нові силові акції на території сусідів і загострює суперечності з ключовими партнерами по альянсу.

Стан економіки створює інший, не менш важливий контур обмежень і можливостей. Туреччина протягом тривалого часу стикається з проблемами високої інфляції, нестабільності національної валюти та залежності від зовнішнього фінансування, що робить її вразливою до змін інвесторських настроїв і міжнародних санкцій [63; 65]. Зовнішньополітичні авантюри, включно з військовими операціями в Сирії, Лівії та Іраку, потребують значних бюджетних ресурсів, модернізації армії, підтримки союзних сил на місцях. За умов економічного тиску влада опиняється перед дилемою: з одного боку, зовнішня експансія може використовуватися як спосіб відволікти увагу від внутрішніх соціально-економічних проблем; з іншого – надмірні витрати на оборону та операції за кордоном посилюють макроекономічні дисбаланси й знижують довіру до турецької економіки [33; 65].

Енергетичний вимір є ключовим елементом як економічних обмежень, так і перспектив зовнішньої політики Туреччини. Держава залишається значною мірою залежною від імпорту газу й нафти, основними постачальниками яких є Росія, Іран, Азербайджан, а також Катар і постачальники скрапленого газу, зокрема зі США [57; 63; 65]. Це робить енергетичну безпеку одним із головних пріоритетів зовнішньої політики. Розвиток газотранспортної інфраструктури – таких проєктів як TANAP, TurkStream, а також потенційних маршрутів з Іраку та Східного Середземномор'я – формує образ Туреччини як майбутнього «енергетичного хаба» між Близьким Сходом, Кавказом та Європейським Союзом [19; 20; 30].

Разом із тим енергетична взаємозалежність має подвійний характер. З одного боку, завдяки транзитним маршруткам і інфраструктурі Туреччина посилює власну вагу як партнера ЄС у сфері енергетичної безпеки, отримує додаткові аргументи у політичному діалозі з Брюсселем та може використовувати статус транзитної держави як елемент своєї стратегічної автономії [57; 63]. З іншого боку, збереження високої частки російського газу, а також участь Росії в таких стратегічних проєктах, як АЕС «Аккую» і газопровід «Турецький потік», створюють асиметричну залежність, яка обмежує свободу маневру Анкари в питаннях санкцій та політики щодо Москви [19; 30; 61]. Продовження газових контрактів із Росією, паралельно з активним розвитком LNG-поставок та пошуком альтернативних джерел, демонструє спробу Туреччини балансувати між економічною доцільністю, безпекою постачання та політичними ризиками [61; 79].

У перспективі Туреччина має шанс зменшити вразливість через диверсифікацію енергетичного балансу: освоєння газових родовищ у Чорному морі, розвиток відновлюваних джерел енергії, зміцнення зв'язків із постачальниками з Каспійського регіону та Затоки [30; 79]. Успіх у цих напрямках міг би суттєво посилити її переговорні позиції як щодо Росії, так і щодо ЄС, зменшити економічну «ціну» стратегічної автономії й зробити енергетичний фактор не лише джерелом ризиків, а й інструментом посилення регіональної ролі. Невдача або затримки в реалізації таких проєктів, навпаки, означатимуть збереження високого рівня вразливості й змушуватимуть Анкару до обережнішої поведінки в конфліктах, де існує ризик дестабілізації енергопостачання.

На перетині внутрішньополітичних процесів, економічних можливостей та енергетичних пріоритетів формуються перспективи стратегічної автономії Туреччини й її претензій на роль регіонального лідера. У науковому дискурсі стратегічна автономія турецької зовнішньої політики розуміється як прагнення максимально розширити свободу дій, зберігаючи членство в НАТО та інституційні зв'язки із Заходом, але водночас проводячи самостійну

політику щодо Росії, країн Близького Сходу й Африки [9; 67; 70]. У цьому контексті Туреччину дедалі частіше описують як «середню державу» (middle power), яка використовує широку палітру інструментів – від військової сили й оборонної промисловості до публічної дипломатії та посередництва – для посилення своєї суб'єктності [16; 52; 70].

Водночас низка досліджень наголошує на «парадоксальності» турецького випадку: амбіції часто перевищують наявні ресурси, а спроби діяти як самостійний центр сили нерідко натрапляють на структурні обмеження, пов'язані з економічною вразливістю, внутрішньополітичною поляризацією та залежністю від зовнішніх партнерів [52; 60]. Концепція «стримуваної середньої держави» підкреслює, що Туреччина змушена постійно коригувати свою поведінку під тиском реальних можливостей, реагуючи на економічні кризи, зовнішньополітичні невдачі й зміну позицій більш потужних акторів [60; 76].

У близькосхідному вимірі перспективи турецького регіонального лідерства багато в чому визначаються тим, наскільки Анкара зможе перетворити активну участь у конфліктах на стійкі механізми врегулювання й співпраці. Нормалізація відносин із Саудівською Аравією, ОАЕ, Ізраїлем, просування формату «деескалації» в регіоні, спроби відігравати роль посередника в питаннях, пов'язаних із Газою, Іраном і внутрішніми конфліктами в арабських державах, демонструють перехід від суто конфронтаційної моделі до більш гнучкої стратегії [5; 6]. Якщо цей курс буде послідовно продовжено, Туреччина може закріпити свою роль як одного з головних «архітекторів» регіональної системи безпеки, у якій силові інструменти поєднуються з економічною інтеграцією та політичним посередництвом [6; 34; 70].

Однак на цьому шляху Анкара стикається з низкою серйозних викликів. По-перше, конкуренція з іншими регіональними центрами сили – Саудівською Аравією, Іраном, Ізраїлем, ОАЕ – обмежує можливості Туреччини монополізувати роль лідера і змушує її до складної гри ситуативних

альянсів [16; 52]. По-друге, авторитаризація політичного режиму, конфлікти з ЄС і США через питання прав людини, верховенства права та окремі епізоди зовнішньополітичної поведінки (наприклад, купівля С-400) підважують довіру до Туреччини як до передбачуваного партнера й посередника [46; 57; 77]. По-третє, внутрішні економічні проблеми й соціальна втома від тривалих конфліктів можуть поступово зменшувати готовність суспільства підтримувати дороговартісні зовнішньополітичні авантюри [65; 76].

З огляду на це в середньо- та довгостроковій перспективі можна окреслити кілька можливих траєкторій розвитку турецької зовнішньої політики на Близькому Сході. Сценарій «автономії в межах Заходу» передбачає поступове «перезавантаження» відносин із НАТО та ЄС, коли Туреччина зберігатиме право на власну регіональну агенду, але в цілому координуватиме ключові кроки із західними партнерами, посилюючи співпрацю в енергетиці, безпеці та економіці [9; 57; 70]. Сценарій продовження нинішньої багатовекторної політики означатиме подальше балансування між блоками, ситуативні конфлікти та угоди з різними акторами, підтримку ролі посередника, але й ризик поглиблення недовіри з боку як Заходу, так і окремих регіональних гравців [60; 67; 70]. Нарешті, хоча сценарій радикального «дрейфу» від Заходу до альтернативних блоків виглядає малоімовірним з огляду на економічні й безпекові реалії, його потенційні контури використовуються частиною політичного спектра як інструмент внутрішньої мобілізації й зовнішньополітичного шантажу [7; 67; 76].

Висновки до розділу 3

Виклики та перспективи розвитку зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході визначаються складною взаємодією внутрішньополітичних процесів, економічних та енергетичних обмежень і прагнення до стратегічної автономії та регіонального лідерства. Якщо Анкара зможе стабілізувати

внутрішню політичну систему без подальшого згортання демократичних інститутів, зміцнити економічну та енергетичну базу, а також перевести свою регіональну присутність із площини переважно силового втручання у формат інклюзивних політичних та економічних ініціатив, вона матиме реальний шанс стати одним із опорних елементів майбутньої безпекової архітектури Близького Сходу. Якщо ж внутрішні кризові тенденції, економічна вразливість і конфлікти з ключовими партнерами посилюватимуться, турецька зовнішня політика й надалі балансуватиме між амбіціями та примусом до обмежень, залишаючись важливим, але суперечливим фактором регіональної стабільності.

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході у XXI столітті показує, що Анкара пройшла шлях від периферійного актора міжнародної системи до однієї з ключових регіональних держав, яка претендує на роль самостійного центру сили. Ця трансформація стала результатом поєднання глибинних структурних зрушень у міжнародному середовищі, внутрішньополітичних змін у самій Туреччині, а також цілеспрямованої переорієнтації стратегічного бачення правлячої еліти. Турецький випадок демонструє, як середня держава, спираючись на історичну спадщину, геополітичне положення й економічний потенціал, може суттєво розширити свою агентність, але водночас зіткнутися з жорсткими обмеженнями ресурсного, політичного й безпекового характеру.

Період після «Арабської весни» став переломним у розвитку турецької зовнішньої політики. Якщо на початку 2000-х років домінувала логіка «м'якої сили», економічної взаємозалежності, культурної експансії та концепція «нуль проблем із сусідами», то події 2011 року та подальша хвиля конфліктів у регіоні радикально змінили контекст. Сирійська війна, політична турбулентність в Єгипті, кризи в Іраку та Лівії оголили обмеженість попередньої стратегії, що спиралася передусім на привабливість турецької моделі. Анкара поступово перейшла від політики нормалізації й посередництва до активного, іноді силового втручання, прагнучи заповнити вакуум влади і не допустити формування на своїх кордонах ворожих політичних та безпекових конфігурацій. Від «м'якої сили» Туреччина рухалася до поєднання жорстких військових інструментів із збереженням елементів економічної та культурної присутності, що якісно змінило характер її зовнішньої стратегії.

Розгляд відносин Туреччини з ключовими країнами Близького Сходу дозволяє зрозуміти масштаб і суперечливість цього розвороту. У Сирії Анкара пройшла шлях від спроб тісної політичної співпраці з режимом Башара Асада до прямого протистояння, підтримки опозиційних сил і багатьох військових операцій на півночі країни. Іракський напрямок став ареною хронічних транскордонних операцій проти РПК, що поєднуються із прагненням зберегти економічну співпрацю як із Багдадом, так і з Курдським регіоном Іраку. Відносини з Іраном демонструють складне балансування між конкуренцією та співпрацею: держави опиняються по різні боки низки конфліктів, але водночас залежать одна від одної в енергетиці та регіональній безпеці. Політика щодо Ізраїлю, Палестини, Саудівської Аравії та Катару показує, як Туреччина використовує ідеологічну близькість до окремих сил, прагнення підтримати палестинське питання та конкуренцію за роль лідера сунітського світу, але зрештою змушена повертатися до нормалізації й прагматичної співпраці, аби не опинитися в ізоляції.

Особливо важливим виміром стала участь Туреччини в регіональних безпекових процесах. Сирійський та іракський кейси перетворилися на полігони, де Анкара поєднує боротьбу з тероризмом, створення «зон безпеки», використання проксі-сил, розширення військової інфраструктури й тестування власних оборонних технологій, зокрема безпілотників. Лівія стала прикладом проєкції сили далеко за межі безпосереднього сусідства та здатності змінювати військовий баланс в іншій частині Середземномор'я. Паралельно Туреччина намагалася зміцнити свій образ посередника та миротворця – від ініціатив на Балканах і Південному Кавказі до центральної ролі в посередництві між Росією й Україною та реалізації Чорноморської зернової ініціативи. Таким чином, Анкара одночасно виступає і як держава, що застосовує силу, і як актор, який прагне позиціонувати себе незамінним посередником у врегулюванні конфліктів.

Утім, ця активність неможлива без врахування внутрішньополітичних і економічних чинників, які визначають реальні можливості зовнішньої

політики. Трансформація політичного режиму під владою Партії справедливості й розвитку, посилення президентської влади, неоосманський і націоналістичний дискурс надали зовнішній політиці Туреччини більш виразного ідеологічного та персоналізованого виміру. Зовнішньополітичні успіхи перетворилися на важливий ресурс внутрішньої легітимації, а конфлікти та кризи – на інструмент мобілізації електорату. Водночас авторитаризація, конфлікти з опозицією, проблеми верховенства права негативно впливають на імідж Анкари в очах західних партнерів, обмежуючи глибину співпраці з ЄС і США та послаблюючи довіру до Туреччини як до передбачуваного партнера і посередника.

Економічні й енергетичні параметри не менш важливі. Хронічні макроекономічні проблеми, висока інфляція, залежність від зовнішнього фінансування та імпорту енергоносіїв створюють жорстку «стелю» для турецьких зовнішньополітичних амбіцій. Енергетична залежність від Росії, Ірану та Азербайджану змушує Анкару обережно поводитися в питаннях санкцій та конфронтації, тоді як прагнення перетворитися на енергетичний хаб для Європи відкриває додаткові можливості для маневру й переговорів. Успіхи в диверсифікації джерел постачання, розвитку відновлюваної енергетики та освоєнні власних ресурсів могли б стати фундаментом для більш стійкої стратегічної автономії, але поки що економіка залишається одним із найвразливіших елементів турецької зовнішньополітичної конструкції.

У цьому контексті однією з ключових категорій аналізу виступає поняття «середньої держави» та стратегічної автономії. Туреччина вже не вписується в образ пасивного периферійного союзника Заходу; натомість вона намагається діяти як самостійний центр сили, здатний одночасно бути членом НАТО, підтримувати тісні зв'язки з ЄС, співпрацювати з Росією та країнами Близького Сходу, а також розширювати свою присутність у Чорноморському регіоні, на Кавказі, в Африці та Центральній Азії. Однак амбіції часто випереджають реальні ресурси: між бажанням виступати рівноправним

партнером великих держав і обмеженнями, зумовленими економічною вразливістю, внутрішньою поляризацією та залежністю від зовнішніх акторів, виникає структурна напруга. Турецька стратегічна автономія виявляється не стільки стійким станом, скільки постійним процесом балансування між блоками, у якому будь-яка помилка може призвести до втрати довіри з одного чи кількох напрямів.

Узагальнюючи, можна сформулювати кілька базових висновків щодо перспектив та викликів турецької зовнішньої політики на Близькому Сході. По-перше, структурні зміни в міжнародній системі – криза однополярності, ослаблення традиційного західного домінування, зростання ролі регіональних центрів сили – відчиняють для Туреччини вікно можливостей, але не гарантують автоматичного успіху. По-друге, активна участь у конфліктах і кризах дає можливість Анкарі впливати на формування нової регіональної архітектури безпеки, однак водночас збільшує вразливість до зустрічних ударів, перенапружує ресурси й може втягувати Туреччину в довготривалі й витратні протистояння. По-третє, внутрішньополітична еволюція, стан економіки та енергетична безпека залишатимуться критичними змінними: без їх стабілізації будь-які зовнішньополітичні амбіції залишатимуться крихкими.

Нарешті, майбутнє турецької ролі на Близькому Сході, ймовірно, розгортатиметься між кількома сценаріями – від «автономії в межах Заходу» до продовження нинішньої багатовекторності з усіма її ризиками. Від того, чи зможе Анкара перевести накопичений військово-політичний капітал у стійкі політичні та економічні формати співпраці, чи матиме вона достатню мудрість і ресурс зменшити конфронтаційність, не втрачаючи суб'єктності, залежить, чи стане Туреччина одним із опорних елементів нової регіональної системи безпеки, чи залишиться суперечливим, інколи дестабілізуючим, але все ж незамінним актором, із яким вимушені рахуватися всі інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ADASTRA. «Нова зовнішня політика Туреччини: передумови, особливості та уроки для України». – Аналітичний матеріал, 2020. URL: https://adastra.org.ua/blog/nova-zovnishnya-politika-turechchini-peredumovi-osoblivosti-ta-uroki-dlya-ukrayini_1
2. ADASTRA. «Нормалізація як новий тренд у близькосхідній політиці Туреччини». – Аналітична стаття, 2021. URL: <https://adastra.org.ua/blog/normalizaciya-yak-novij-trend-u-blizkoshidnij-politici-turechchini>
3. ADASTRA. «Публічна дипломатія Туреччини: від модельної держави до неоосманізму». – Аналітичний матеріал, 2022. URL: <https://adastra.org.ua/blog/publiczna-diplomatiya-turechchini-vid-modelnoyi-derzhavi-do-neoosmanizmu>
4. ADASTRA. «Туреччина, Росія чи ООН: хто зайвий у лівійському трикутнику?» – Аналітика, 2020. URL: <https://adastra.org.ua/blog/turechchina-rosiya-chi-onn-hto-zajvij-u-livijskomu-trikutniku>
5. ADASTRA. Нова зовнішня політика Туреччини: передумови, особливості та уроки для України. Аналітичний матеріал, 2020. URL: https://adastra.org.ua/blog/nova-zovnishnya-politika-turechchini-peredumovi-osoblivosti-ta-uroki-dlya-ukrayini_1
6. ADASTRA. Нормалізація як новий тренд у близькосхідній політиці Туреччини. Аналітична стаття, 2021. URL: <https://adastra.org.ua/blog/normalizaciya-yak-novij-trend-u-blizkoshidnij-politici-turechchini>

7. ADAstra. Стратегічна культура Туреччини: забуття і відродження. Аналітична записка. 2020, URL: <https://adastra.org.ua/blog/strategichna-kultura-turechchini-zabuttya-i-vidrozhennya>
8. Aktürk Ş. Turkey's Operation Peace Spring and the Battle for a Free Syria. – TRT World Research Centre Report, 2019. URL: <https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2020/11/Turkey-Op-Peace-Spring.pdf>
9. Aydın-Düzgit S., Kutlay M. Strategic autonomy in Turkish foreign policy in an age of multipolarity: lineages and contradictions of an idea // міжнародний журнал із зовнішньої політики, 2021. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41311-024-00638-w>
10. Aydıntaşbaş A. Turkey's interventions in its near abroad: The case of Libya. – Clingendael Policy Brief, 2021. URL: <https://www.clingendael.org/publication/turkeys-interventions-its-near-abroad-case-libya>
11. Black Sea Grain Initiative – Офіційні матеріали ООН та довідкові статті (зокрема, енциклопедичні), щодо Чорноморської зернової ініціативи від 22.07.2022 та ролі Туреччини у її реалізації. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/osginf2022d6_en.pdf
12. Blendi Lami. Recalibration of Turkish Foreign Policy During AKP Era, 2021. URL: https://www.academia.edu/79198035/Recalibration_of_Turkish_Foreign_Policy_During_AKP_Era;
13. Burak Bilgehan Özpek. Turkish foreign policy after the 'Arab Spring': from agenda-setter state to agenda-entrepreneur state, 2014. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13537121.2014.922806>
14. Communications Directorate of the Republic of Türkiye. Türkiye: A Key Nation to Resolving Global Crises. – Офіційна публікація, 2024. URL: <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/turkiye-a-key-nation-to-resolving-global-crises>

15. Daily Sabah. Turkey launches Operation Claw-Eagle against PKK terrorists in northern Iraq, 2020. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/war-on-terror/turkey-launches-operation-claw-eagle-against-pkk-terrorists-in-northern-iraq>
16. Dal E. P. On Turkey's Trail as a "Rising Middle Power" in the Changing International Order // академічна стаття з теорії «середніх держав». URL: <https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/48963/624628>
17. Danforth N. Turkish Public Diplomacy and Operation Peace Spring. – War on the Rocks, 2020. URL: <https://warontherocks.com/2020/01/turkish-public-diplomacy-and-operation-peace-spring/>
18. Dr. Marwa Maziad; Jake Sotiriadis. Turkey's Dangerous New Exports: Pan-Islamist, Neo-Ottoman Visions and Regional Instability, 2020. URL: <https://www.mei.edu/publications/turkeys-dangerous-new-exports-pan-islamist-neo-ottoman-visions-and-regional>
19. EDAM. TurkStream – Economic and Geopolitical Implications for Turkey's Energy Security. Аналітичний звіт, 2017. URL: https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2017/11/turkstream_report_eng.pdf
20. Energy Policy in Turkey: Security, Markets, Supplies and Pipelines // монографія / збірник наукових статей з енергетичної політики Туреччини. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683849.2011.604209>
21. Erwin van Veen, Engin Yüksel. Too big for its boots: Turkish foreign policy towards the Middle East from 2002 to 2018, 2016. URL: <https://www.clingendael.org/publication/turkish-foreign-policy-towards-middle-east-2002-2018;>
22. Evren Balta. Normalizing transactionalism: Turkish foreign policy after the 2023 elections, 2024. URL: <https://mei.edu/publications/normalizing-transactionalism-turkish-foreign-policy-after-2023-elections;>
23. Fetouri M. Turkey in Libya: From tactical intervention to powerbroker. – The New Arab, 2025. URL: <https://www.newarab.com/analysis/turkey-libya-tactical-intervention-powerbroker>

24. Gabrielle Angey-Sentuc. A critical approach to soft power: Grasping contemporary Turkey's influence in the world. 2015. URL: <https://journals.openedition.org/ejts/5287>
25. Gasanov K. The Turkish military intervention as one of the tools for implementing the Turkish foreign policy orientations in northern Syria (Operation Peace Spring as a model). – Наукова стаття, 2020. URL: <https://archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/5644>
26. Gönül Tol. The “Turkish Model” in the Middle East, 2014. URL: <https://www.mei.edu/publications/turkish-model-middle-east>;
27. Hasan Ulusoy. “A constructivist analysis of Turkey's foreign and security policy in the post cold war era”, 2005. URL: <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/15833>;
28. Hossein Aghaie Joobani. Revisiting Turkey's Protean Self vs. ‘Other’. – 2016 - / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.e-ir.info/2016/03/14/revisiting-turkeys-protean-self-vs-other/>;
29. Increasing Realism in Turkish Foreign Policy in the Post-Davutoğlu Era. – 2022 - / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.insightturkey.com/hard-power/increasing-realism-in-turkish-foreign-policy-in-the-post-davutoglu-era>;
30. İvgin M. Advancing Sustainable Energy Security in Türkiye // Sustainability. 2025. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/17/20/9264>
31. Kurdish Allies and Kurdish Enemies: Turkey's New War Against the PKK. – Аналітична стаття про нову фазу боротьби Туреччини з РПК у Сирії та Іраку, 2021. URL: <https://journals.tplondon.com/com/article/view/2101>
32. Looking at Turkish Foreign Policy under the AKP Rule. TRENDS Research & Advisory, 2024. URL: <https://trendsresearch.org/insight/looking-at-turkish-foreign-policy-under-the-akp-rule/>
33. Mamouni K. Türkiye: An Emerging Middle Power in Africa. Policy Center for the New South, 2025. URL: <https://www.policycenter.ma/publications/turkiye-emerging-middle-power-africa>

34. Maximum Pressure: Turkey's Anti-PKK Counter-Terrorism Campaigns in Northern Iraq // The Jamestown Foundation, 2021. URL: <https://jamestown.org/program/maximum-pressure-turkeys-anti-pkk-counter-terrorism-campaigns-in-northern-iraq/>
35. Meliha Benli Altunışık. The New Turn in Turkey's Foreign Policy in the Middle East: Regional and Domestic Insecurities, 2024. URL: <https://www.iai.it/sites/default/files/iaip2017.pdf>;
36. Mildorfová M. G. Energetická bezpečnost Turecka a faktor PKK. – Научова праця (чеська мова), 2022. URL: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/177460>
37. Ministry of foreign affairs of the Republic of Turkey. NATIONAL FOREIGN POLICY IN THE «CENTURY OF TÜRKİYE», 2025. URL: <https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa>;
38. Kutlay M., Öniş Z. Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence? // International Affairs. 2021. Vol. 97, No. 4. P. 1085–1104. URL: <https://academic.oup.com/ia/article/97/4/1085/6314232>;
39. Mustafa Küçük. Constructivism and the study of security and foreign policy: Identity and strategic culture in Turkish Greek and Turkish Israeli relations, 1999. URL: <https://repository.bilkent.edu.tr/items/2fbb92d4-4282-4742-bd8a-b0d9e20dd70e>;
40. Neo-Ottomanism' in Turkish foreign policy, 2020. URL: <https://orfme.org/expert-speak/neo-ottomanism-in-turkish-foreign-policy/>
41. New Turkish Foreign Policy towards the Middle East: Neither so New, Nor so Turkish, 2011. URL: <https://www.iemed.org/publication/new-turkish-foreign-policy-towards-the-middle-east-neither-so-new-nor-so-turkish/>
42. NLKA (аналітичний центр). The Middle East in an Era of Mediation: Turkey Pursues Major Deals with All Parties. – Policy Paper, 2025. URL: <https://nlka.net/eng/the-middle-east-in-an-era-of-mediation-turkey-pursues-major-deals-with-all-parties/>

43. Outzen R. US PKK Policy and Relations with Türkiye // *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 2025. URL: https://www.allazimuth.com/wp-content/uploads/2025/01/Outzen-2025_issue.pdf
44. Pax Ottomanica No More! The “Peace” Discourse in Turkish Foreign Policy in the Post-Davutoglu Era and the Prolonged Syrian Crisis, 2020. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/dome.12152>
45. Sarah Akram. Turkey and The Middle East, 2014. URL: https://www.issi.org.pk/wp-content/uploads/2014/06/1299570697_30995832.pdf;
46. SETA Foundation. A Vortex of Conflict: The Evolving Dynamics of Turkey’s Involvement in Libya. – SETA Report, 2020. URL: <https://media.setav.org/en/file/2020/08/a-vortex-of-conflict-the-evolving-dynamics-of-turkeys-involvement-in-libya.pdf>
47. Stanicek B. Turkey’s military operation in Syria and its impact on relations with the EU. – European Parliamentary Research Service (EPRS), Briefing, 2019. URL: <https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-642284-Turkeys-military-operation-Syria-FINAL.pdf>
48. Oğuzlu H. T. Turkish Foreign Policy in a Changing World Order // *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*. 2020. Vol. 9, No. 1. P. 127–139. URL: <https://doi.org/10.20991/allazimuth.464076>;
49. Kreß C. A Collective Failure to Prevent Turkey’s Operation “Peace Spring” and NATO’s Silence on International Law. *EJIL:Talk!*, 14.10.2019. URL: <https://www.ejiltalk.org/a-collective-failure-to-prevent-turkeys-operation-peace-spring-and-natos-silence-on-international-law/>;
50. Strategic Analysis. Türkiye’s Mediation and Strategic Interests in the Russia–Ukraine War. – Policy Analysis, 2025. URL: <https://www.strategicanalysis.sk/turkiyes-mediation-and-strategic-interests-in-the-russia-ukraine-war/>

51. The Domestic Context of Turkey's Changing Foreign Policy and Its Limits. CSS ETH Zürich Policy Paper. 2009. URL: [https://www.files.ethz.ch/isn/102937/2009-10e%20\(same%20as%202009-05d\).pdf](https://www.files.ethz.ch/isn/102937/2009-10e%20(same%20as%202009-05d).pdf)
52. The dynamics of emerging middle-power influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey, 2016. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10357718.2016.1183586>
53. The Five Phases of Turkey's Foreign Policy under the AKP, 2016. URL: <https://soas-repository.worktribe.com/output/346483/the-five-phases-of-turkeys-foreign-policy-under-the-akp>
54. The Middle East Council on Global Affairs. Turkish Foreign Policy in an Unhinged World, 2024. URL: <https://mecouncil.org/publication/turkish-foreign-policy-in-an-unhinged-world/>
55. The Neo-Ottoman Foreign Policy of the AKP, 2020. URL: <https://academic.oup.com/book/36837/chapter-abstract/322011698>
56. The Role of Turkey in Libya: A Critical Analysis, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/377601303_THE_ROLE_OF_TURKEY_IN_LIBYA_A_CRITICAL_ANALYSIS
57. Tok E., Wimmen H. Turkey and European Energy (In)Security. SWP Comment. Berlin, 2022. URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C38/>
58. TRT World Research Centre. Mediating Conflicts and Türkiye's Role as a Mediator. – Research Report, 2023. URL: <https://researchcentre.trtworld.com/publications/discussion-paper/mediating-conflicts-and-turkiyes-role-as-a-mediator-for-peace/>
59. TRT World. How Türkiye became a trusted global mediator in conflict resolution. – Аналітична стаття, 2025. URL: <https://www.trtworld.com/article/96395ea0ede9>

60. Turkey extends Russia gas contracts by a year, with an eye on US investment, 2025. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/turkey-extended-russia-gas-contracts-by-year-eying-us-gas-investment-2025-12-04/>
61. Turkish Foreign Policy: Interplay Between the Domestic and the External. Carnegie Endowment for International Peace, 2011. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2011/09/turkish-foreign-policy-interplay-between-the-domestic-and-external?lang=en>
62. Türkiye's Natural Gas Policy: Economics, Security, Diplomacy. TRENDS Research & Advisory, 2024. URL: <https://trendsresearch.org/insight/turkiyes-natural-gas-policy-economics-security-diplomacy/>
63. UK Home Office. Country Policy and Information Note: Kurdistan Workers' Party (PKK), Turkey. – Версія документа 2023 року. URL:
64. Understanding the Energy Drivers of Turkey's Foreign Policy. Carnegie Endowment for International Peace, 2024. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2024/02/understanding-the-energy-drivers-of-turkeys-foreign-policy?lang=en>
65. Valansi K. The Concept of Middle Power and Türkiye's Foreign Policy // Global Panorama. 2025. URL: <https://www.globalpanorama.org/en/2025/06/the-concept-of-middle-power-and-turkiyes-foreign-policy-karel-valansi/>
66. Wasif M. Conflict in Syria: A New Wars Theory Examination. – Academic article, 2024. URL: <https://ojs.jdss.org.pk/journal/article/view/1090>
67. Wódka J. Turkey's Middlepowermanship, Foreign Policy Transformation and Mediation Efforts in the Russia–Ukraine War, 2022. URL: <https://journalse.com/turkeys-middlepowermanship-foreign-policy-transformation-and-mediation-efforts-in-the-russia-ukraine-war/>
68. Wódka J. Turkey's Middlepowermanship, Foreign Policy Transformation and Mediation Efforts in the Russia–Ukraine War, 2023. URL: <https://journalse.com/turkeys-middlepowermanship-foreign-policy-transformation-and-mediation-efforts-in-the-russia-ukraine-war/>

69. Yılmaz S., Özdemir O. Domestic Factors of Turkey's Middle East Policy // наукова стаття з питань близькосхідної політики Туреччини. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/368808>
70. «Сучасна політика Туреччини щодо Сирії» // Politicus, № 2, 2023. URL: https://politicus.od.ua/2_2023/13.pdf
71. Üstün T. How Syria Changed Turkey's Foreign Policy. – Carnegie Endowment for International Peace, 2021. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2021/09/how-syria-changed-turkeys-foreign-policy?lang=en>
72. Буза К. А. Зовнішня політика Турецької Республіки у контексті внутрішніх та зовнішніх взаємовпливів. Наукове дослідження ОНУ ім. І. Мечникова. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Buza_Kateryna/Zovnishnia_polityka_Turetskoi_Respubliky_u_konteksti_vnutrishnikh_ta_zovnishnikh_vzaiemovplyviv.pdf
73. Джилавян А. С. Внутрішньополітичні ефекти реалізації неоосманської зовнішньої політики Туреччини, 2014. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/310>
74. Меміш О. Виклики, перспективи й національні інтереси Туреччини // Літопис Волині. 2025. URL: <https://www.litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/594>
75. Особливості зовнішньої політики Турецької Республіки в сучасних умовах // Вісник Львівського національного університету. Серія: міжнародні відносини. 2023. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/47_2023/28.pdf
76. Розвиток демократії в Туреччині у 2002–2012 роках, 2015. URL: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?2_S21P03=FILA%3D&2_S21STR=Nvdau_2015_22%281%29__12&C21COM=S&I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&S21FMT=ASP_meta&S21REF=10&S21STN=1&Z21ID=

77. Укрінформ. «Турецький “слід” у сирійських подіях». – Новинно-аналітична публікація, 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3936706-tureckij-slid-u-sirijskih-podiah.html>
78. Центр «Борисфен-Інтел». «Туреччина — Лівія: новий етап відносин». – Аналітична записка, 2020. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/voenni-voprosy/konflikt-zones/turechchina-liviya-novij-etap-vidnosin/>